

**GURUKUL INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY
RESEARCH JOURNAL**

ISSN No. 2394-8426

With International Impact Factor 2.254

Publised by

Special issue

On

**Social Issues &
Its Researchial Remedies**

-: Guest Editor :-

Dinesh Ramkrushna Jaronde

Assistant professor of psychology

(Head of the department of Psychology)

Indira Mahavidyalaya Kalamb, Ta- Kalamb,

Dist- Yavatmal Pin-445401

Available At-

<http://gurukuljournal.com/>

Published On Date: 22nd July, 2016

Gurukul International Multidisciplinary Research Journal

(ISSN 2394-8426) with Impact Factor 2.254

Calling Papers

Online Journal
Indexed Journal
Quarterly Journal
Open Access Journal
Peer Reviewed Journal

Student/ Scholar/ Researcher/ Scientist,

Gurukul International Multidisciplinary Research Journal (GIMRJ - ISSN: 2394-8426) is an Academic Online 'Open to Use' Peer Reviewed International Journal. GIMRJ is peer reviewed online journal with a key objective to provide the academic, social and industrial community a medium for presenting original cutting edge research papers or work and opens to the world.

Tentative Schedule

Receiving Papers for	Volume – 6 Issue -1	Volume – 6 Issue -2	Volume – 6 Issue -3	Volume – 6 Issue -4
Paper Submission Deadline	12 th March, 2016	12 th June, 2016	12 th Sept., 2016	12 th Dec., 2016
Date of Publication	2 nd April, 2016	2 nd July, 2016	2 nd Oct., 2016	2 nd Jan., 2017

Publication Charges - Please pay your publication charges & send scan copy of payment sleep.

One Author – INR 1000 (SAARC Countries) and USD 100 (Others Countries)

Two Authors – INR 1600 (SAARC Countries) and USD 160 (Others Countries)

For more details : <http://gurukuljournal.com/>

Online paper submission facility is available to submission page.

Or submit your paper by mail – info@gurukuljournal.com, mohan.gitte@gmail.com

GIMRJ is also inviting proposals for Special Issue (SI) from potential Faculty Members

Please refer following instructions/ responsibilities,

- 1) Guest Editor is responsible person.
- 2) As the Lead Guest Editor, you need to -
 - 1) Promote your Special Issue and invite authors to submit manuscripts with copy right form.
 - 2) Make decisions on the acceptance or rejection of manuscripts.
 - 3) Cross-check the manuscripts and ensure their quality.
 - 4) Have to communicate in your group regarding this SI by either email or any other way.
 - 5) You have to collect minimum 10 research papers. Those should be able to pay our publication charges.

Benefits:

As the Lead Guest Editor, you can

- 1) Publish Own Idea's in your Special Issue.
- 2) Get extra rewards based on the number of papers in your SI (May promote to permanent member in editorial Team).
- 3) Receive the Certificate of Honor and a Letter of Thanks when the SI is finished.
- 4) Receive the Certificate of Publication in each participated authors when the Special Issue is finished.
- 5) Your brief bio-data with your photo (Maximum 5 pages) will be published along with your Special Issue.
- 6) Publish 1 paper of Guest Editor for FREE in your SI.

Publication Charges - Please pay your publication charges & send scan copy of payment sleep.

One Author – INR 600 (Saarc Countries) and USD 40 (Others Countries)

Two Authors – INR 1100 (Saarc Countries) and USD 60 (Others Countries)

Managing Editor

Dr. Prakash N. Somalkar
Principal, Gurukul College, Nanda,
Tah. Korpana, Dist. Chandrapur.
Mo.9422137816

Chief Editor

Mr Mohan Hanumantrao Gitte
At. Dattapur, Post. Ghatnandur,
Tah. Ambajogai, Dist. Beed.
Mo. 9273759904

Email Us

info@gurukuljournal.com,
help@gurukuljournal.com,
mohan.gitte@gmail.com

Scan
This
QR
Code

Our Web Portal: <http://gurukuljournal.com/>

Gurukul International Multidisciplinary Research Journal (ISSN 2394-8426) with Impact Factor 2.254

Calling Papers

Online Journal
Indexed Journal
Quarterly Journal
Open Access Journal
Peer Reviewed Journal

Student/ Scholar/ Researcher/ Scientist,

Gurukul International Multidisciplinary Research Journal (GIMRJ - ISSN: 2394-8426) is an Academic Online 'Open to Use' Peer Reviewed International Journal. GIMRJ is peer reviewed online journal with a key objective to provide the academic, social and industrial community a medium for presenting original cutting edge research papers or work and opens to the world.

Tentative Schedule

Receiving Papers for	Volume – 6 Issue -1	Volume – 6 Issue -2	Volume – 6 Issue -3	Volume – 6 Issue -4
Paper Submission Deadline	12 th March, 2016	12 th June, 2016	12 th Sept., 2016	12 th Dec., 2016
Date of Publication	2 nd April, 2016	2 nd July, 2016	2 nd Oct., 2016	2 nd Jan., 2017

Publication Charges - Please pay your publication charges & send scan copy of payment sleep.

One Author - INR 1000 (SAARC Countries) and USD 100 (Others Countries)

Two Authors - INR 1600 (SAARC Countries) and USD 160 (Others Countries)

For more details : <http://gurukuljournal.com/>

Online paper submission facility is available to submission page.

Or submit your paper by mail - info@gurukuljournal.com, mohan.gitte@gmail.com

GIMRJ is also inviting proposals for Special Issue (SI) from potential Faculty Members

Please refer following instructions/ responsibilities,

- 1) Guest Editor is responsible person.
- 2) As the Lead Guest Editor, you need to -
 - 1) Promote your Special Issue and invite authors to submit manuscripts with copy right form.
 - 2) Make decisions on the acceptance or rejection of manuscripts.
 - 3) Cross-check the manuscripts and ensure their quality.
 - 4) Have to communicate in your group regarding this SI by either email or any other way.
 - 5) You have to collect minimum 10 research papers. Those should be able to pay our publication charges.

Benefits:

- As the Lead Guest Editor, you can
- 1) Publish Own Idea's in your Special Issue.
 - 2) Get extra rewards based on the number of papers in your SI (May promote to permanent member in editorial Team)
 - 3) Receive the Certificate of Honor and a Letter of Thanks when the SI is finished.
 - 4) Receive the Certificate of Publication in each participated authors when the Special Issue is finished.
 - 5) Your brief bio-data with your photo (Maximum 5 pages) will be published along with your Special Issue.
 - 6) Publish 1 paper of Guest Editor for FREE in your SI.

Publication Charges - Please pay your publication charges & send scan copy of payment sleep.

One Author - INR 600 (Saarc Countries) and USD 40 (Others Countries)

Two Authors - INR 1100 (Saarc Countries) and USD 60 (Others Countries)

Managing Editor

Dr. Prakash N. Somalkar
Principal, Gurukul College, Nanda,
Tah. Korpana, Dist. Chandrapur,
Mo. 9422137816

Chief Editor

Mr Mohan Hanumantrao Gitte
At. Dattapur, Post. Ghatnandur,
Tah. Ambajogai, Dist. Beed.
Mo. 9273759904

Email Us

info@gurukuljournal.com,
help@gurukuljournal.com,
mohan.gitte@gmail.com

Scan
This
QR
Code

Our Web Portal: <http://gurukuljournal.com/>

**GURUKUL INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH
JOURNAL**

ISSN No. 2394-8426
International Impact Factor 2.254

Chief Editor

Mr. Mohan Hanumantrao Gitte
At. Dattapur, Post. Ghatnandur,
Tah. Ambajogai, Dist. Beed.
Pin – 431519

Website

<http://gurukuljournal.com/>

Email us

**info@gurukuljournal.com
mohan.gitte@gmail.com**

Contact us

+91 92 73 75 9904

**Special issue On
Social Issues & Its Researchial Remedies
Editorial Board**

-: Guest Editor :-

Prof Dinesh R. Jaronde

-: Editorial Board Members :-

Dr. G.P. Urkunde,

Prof. A. V. Tagalpallewar,

Prof. D.D. Ghodekar,

Prof. Prashant S. Jawade,

Prof. M. P. Rakhunde,

Prof. R. S. Vankar,

Prof. N. R. Thawale,

Prof. S. Y. Lakhdiv

Index

Paper No.	Title	Author	Page No.
2	Editorial Board		
3	Jaronde Sir' Personal Profile		I-IV
4	ग्रामिण भागातील महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक आवड : एक अभ्यास	दिनेश जारोंडे	1-4
5	Role of College Librarian for Professional Development in Modern Age.	Dr. G.P. Urkunde	5-8
6	विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूक : विदेशी गुंतवणूक धोरणातील बदल	प्रा. अजय वि तगलपल्लेवार	9-13
7	The Teaching of Drama	D. D. Ghodekar	14-20
8	The Theme of Indianness In Shashi Tharoor's Novels	Prof.Prashant S. Jawade	21-23
9	काळा पैसा आणि भ्रष्टाचार कारणे आणि उपाययोजना	प्रा. माधुरी पं.राखुंडे	24-26
10	महिला सशक्तीकरण मे डॉ. बाबासाहेब अंबेडकर की भूमिका	प्रा. रोहित सुधाकर वनकर	27-29
11	भारताच्या आर्थिक विकासात सोव्हियत रशियाचा सहभाग इ. स. १९४७ ते १९८५	प्रा. एन. आर. ठवळे	30-33
12	कुपोषण एक सामाजिक समस्या	प्रा. एस.वाय. लखदिवे	34-36

Guest Editor - BIODATA

Name- Dinesh Ramkrushna Jaronde
Date of Birth - 25th Nov, 1981
Qualification- M.A. (Psychology) NET & SET
M.A. (Sociology) NET
Designation - Assistant professor of psychology
(Head of the department of Psychology)
Department - Indira Mahavidyalaya Kalamb, Ta- Kalamb, Dist- Yavatmal Pin-445401
Date. Of Appointment- 10 Dec 2007
Date. Of Retirement - 30 Nov 2041
Attended Course -

Sr. No.	Name of Course	Place	Date
1	Orientation	ASC RTM Nagpur Univ. Nagpur	2 Jan 2012 to 29 Jan 2012
2	Refresher	ASC Panjab Univ. Chandigarh	6 Sep 2013 to 26 Sep 2013
3	Short Term	ASC SGBAU Amravati	5 Oct 2015 to 10 Oct 2015

Teaching Experience- 8year 6 months

Address- A/P - Bobhate Lay-out, Near Tahshil, Kalamb
Tal- Kalamb Dist- Yavatmal 445401

Email-id- dineshjaronde@gmail.com

Mobile no. 9403257006

Participated in conference/workshop/seminar

- ✓ Workshop on 'Memory development programme' org. by GVISH, Amravati dt.27 dec 2005
- ✓ State level seminar on 'Community mental health and social problems' org. by Yesvant mahavidyalaya, wardha dt.27 jan 2007
- ✓ Marathi manasshystriy parishad org.by Mulaji jetha mv. Jalgaon dt.14 to16 nov 2008
- ✓ National conference on 'Councelling : A social need of the 21st century' org. by Dr. Babasaheb Ambedkar college dikshabhoomi, Nagpur dt. 9 to 10 jan 2009
- ✓ National semiar on ' Absenteeismamong college students' org. by Hislop college, Nagpur dt. 31st jan 2009
- ✓ State level seminar on 'Positive psychology : A need of the hour' org. by Mahatma jyotiba fule mv., Amravati dt.25th feb 2011
- ✓ Workshop on 'Research methodology and statistics in psychology and social sciences' org. by Vasantrao naik Govt institute art and social sciences, Nagpur dt.25 to 27 mar 2011

- ✓ Regional psychological conference org by Samaj karya mv., Amravati dt.25 to 26 Aug 2011
- ✓ National seminar on 'Positive psychology and modern life' org. by C.P. and Berar E.S. college, Nagpur dt. 30 aug 2011
- ✓ National seminar on 'Buddhism the way towards perfect humanities' org. by Dhanwate national college, Nagpur dt. 28 to29 sep 2011
- ✓ State level seminar on 'Role of councelors in modern lifestyle' org. by Sate federation of psychology councelors dt.11 to12 nov 2011
- ✓ National conference on 'Human right' org. by Dr. V.M.peshave social research institute ytl. & Amolakchand mv. Ytl. Dt. 17 mar 2013
- ✓ National conference on 'Behaviour of the aged' org. by Sadguru gadge maharaj college, karad dt. 7 to 8 oct 2013
- ✓ National seminar on 'Teaching of various subject at undergraduate level in rural area – Problems ans remedies' org. by Shivshakti art commerce college Babhulgaon dt. 26 Dec 2013
- ✓ National conference on 'Personality Devlopment and character building' org. by Smt. Vatsalabai naik mahila mahavidyalaya pusad dt. 4 Jan 2014
- ✓ One day special guidance on 'Methods tools and techniques as applied in social research' org by SGBAU Amravati dt. 23 Jan 2015
- ✓ National conference on 'Adhunik Bhartachy jadanghadnit samajsudharakanchr yogdan' org. by Innani mahavidyalaya karanja lad dt. 27 Jan 2015
- ✓ National seminar on 'Human right' org. by New art and commerce college wardha dt. 31 Jan 2015
- ✓ One day seminar on 'Importance of science in society' org. by Indira Gandhi kala mahavidyalaya ralegaon dt. 5 Feb 2015
- ✓ Presented and published paper in conference/workshop/seminar
- ✓ "Gramin ani shahari bhagatil mahavidyalayin vidyarthychya manshik swasthacha abhyas"
State level seminar on 'Positive psychology : A need of the hour' org. by mahatma jyotiba fule mv., Amravati dt.25th feb 2011
- ✓ "Kala ani vidyan shyakhetil mahavidyalayinvidyarthycha atmaviswasacha abhyas"
Regional psychological conference org by samaj karya mv., Amravati dt.25 to26 Aug 2011(ISBN 978-93-81948-07-1 pg.no. 101 to 102)
- ✓ "Kala ani vidyan shykhetil mahavidyalayinvidyarthycha manshik swasthacha abhyas"
National seminar on 'Positive psychology and modern life' org. by C.P. & Berar E.S. college, Nagpur dt. 30 aug 2011 (ISBN 978-81-922229-0-5 pg.no. 38 to 39)
- ✓ "Gramin bhagat padwi starawar dhypanat yenarya samsya" 'Teaching of various subject at undergraduate level in rural area – Problems ans remedies' org. by Shivshakti art commerce college Babhulgaon dt. 26 Dec 2013(ISBN 978-81-927699-1-2 ,pg.no. 230 to 236)
- ✓ "A comparative study of stress among backward class and non bacjword class students" 'Personality Devlopment and character building' org. by Smt. Vatsalabai naik mahila mahavidyalaya pusad dt. 4 Jan 2014 (ISBN 978-81-921717-8-4 ,pg.no. 20 to 22)

- ✓ “Dr. babasaheb ambedkaranche mahila untivishyak vichar” on ‘Adhunik Bhartachy jadanghadnit samajsudharakanchr yogdan’ org. by Innani mahavidyalaya karanja lad dt. 27 Jan 2015 (ISSN 2319-4979 ,pg.no. 252 to 254)
- ✓ “Manwi adhikar wa Bhartya swwidhan” on ‘Human right’ org. by New art and commerce college wardha dt. 31 Jan 2015 (ISBN 978-93-80986-74-6 ,pg.no. 122 to 123)
- ✓ Published research paper in journals-
- ✓ “Waristha mahavidyalayatil gruharthshystra Vishay ghetlelya ani naghetlelya mahavidyalayin vidyarthininchya waiwahik abhiruticha abhyas” ‘Peer reviewed journal-lokmanya’ ISSI no.2278-4284 vol.no.4 Dec 2012 pg no.65 to 67
- ✓ “Gramin ani shahari bhagatil vidyarthymadhil samshya nirakaran padhaticha abhyas” “Indian journal of innovative research in arts’ ISS 2249-5029 vol no.4 jan 2013 pg no. 43-46
- ✓ “Anusuchit jati ani anushuchit jamatichya mahavidyalayin vidyarthymadhil budhimatecha abhyas” ‘World vision Peer reviewed interdisciplinary research journa’l ISSN no.2320-1142, vol no.II issue II jan-mar2013 pg no.20-23
- ✓ “Yavatmal jilyatil 16 te 17 wawogatatil mulanchya samshya nirakaran padhatichya abhyas” ‘Shishnik Jigyasa A peer reviewed journal for education ,democracy and humanities’ ISSN no. 2321-0931 year I issue I jan-mar 2013pg no. 28-30
- ✓ “Shetkary ani bigar shetkary kutumbatil vidyarthychya netrutwa shamtechabhyas” World vision peer reviewed interdisciplinary research journal’ ISSN no.2320-1142, vol no.III issue III april-jun 2013 pg no. 26-28
- ✓ “Mobile pratibandhak niymacha shyley watawarnawaril parinamacha abhyas” ‘Shishnik Jigyasa A peer reviewed journal for education ,democracy and humanities’ ISSN no. 2321-0931 year I issue IV oct-dec 2013 pg no. 30-34
- ✓ “A comparative study of anxiety level among vocational and non vocational students” “Indian journal of innovative research in arts’ ISS 2249-5029 vol no.4 jan 2013 pg no. 14-16
- ✓ “A study of emotional adjustment among sc and st students” World vision peer reviewed interdisciplinary research journal’ ISSN no.2320-1142, vol no.III issue III april-jun 2013
- ✓ Participation in Curricular/ Co-curricular Activities –
- ✓ ‘Actively participated in swachta mitra waktrutwa karandak competation’, ‘Coucelling to the students parent who are not in main stream of education’, ‘Teenage students guidance’, ‘Group discussion on making a good personality’(2010- 2011)
- ✓ ‘Actively participated in swachta rally in kalamb’, ‘Actively participated in tree gift programme in kalamb’, ‘Participated in broadcasting from akashwani programme (Yavatmal)1 college wishwa 2 mobile samrajya’, ‘Participated in educational college tour’, ‘Participated in publication of wallpaper Yuwawishwa’,(2011-2012)
- ✓ ‘Guidance topic on intelligence’, ‘Guidance topic on personality’, ‘Written and Guidance for drama on “girl save” in Yuva mohottsav’, ‘Actively participated in Beti bachav rally in yavatmal’, ‘Participated in educational college tour’, ‘Psychological cancelling to the students , parents and needy people’, ‘Participated in Zonal avishkar research festival ’, (2012-2013)

- ✓ 'Organized Manaswedh quiz. competition', 'Organized Essay competition on "Grate psychologist"', 'Guidance topic on Yuva in nehru yuva programme in kalamb', 'Participated in publication of wallpaper Yuwawishwa', 'Psychological cancelling to the students, parents and needy people' (2013-2014)
- ✓ 'Participated in Zonal avishkar research festival', 'Participated in publication of wallpaper Yuwawishwa', 'Actively participated in Jaldindi abhiyan in kalamb', 'Guidance topic on Today's studies methods', 'Tour organized at Chikhaldara, Muktagiri' (2013-2014)

Participation in Institutional Committees

- Member of Admission Committee
- Member of College Examination Committee
- Member of Alumni & Guardian Association
- Member of Equipment Maintenance committee
- Co-ordinator of computer Application in COP
- Member of psychology counseling cell

Training participation-

- ✓ "Gajhal lekhan ani gajhal gayan margadarshan karyashala" held at ytl. Org. by Gajhal sagar pratisthan Mumbai dt. 9 oct 2009
- ✓ "Rajyastariy andhashradha nirmulan karyakarta prashikshan shibir" held at wardha org. by 'maharashtra andhashradha nirmulan samiti' dt. 4 to 6 nov 2011
- ✓ Competition participation-
- ✓ 'Vidarbha level competition' on the occasion of 'Indian independence golden jubilee function' org. by All Indian anti-superstition competition, Chandrapur. dt. 5 sep. 1997
- ✓ 'District level debate & essay competition' org. by 'Social welfare association' associated with GVISH, Amravati. Dt. 1 may 2004
- ✓ 'Zonal avishkar research festival' 2012 org. by Amolakchand mahavidyalaya ytl presenting entitled 'Stress management' dt. 22 dec 2012
- ✓ Award/achievement-
- ✓ Got a prize in District level General Knowledge Exam-1991 org. by Akhil bhartiya vidyarthi parishad & Dai. Matdar. dt. 25 oct 1991
- ✓ Got a prize for first in subject Economics to B.A. III year in Annual youth festival 2003 org. by IMV kalamb
- ✓ Got a 'Memento' for passed SET- EXAM 2005 in annual festival held at GVISH, Amravati. Dt. mar 2006
- ✓ Got a 'Memento' for commendable work in educational field by 'Fule Shahu Ambedkar' students association (FASA). dt. Apr 2006
- ✓ Got a 'Memento' for participation in 'Kawisammelan' on the occasion of 'Grantho-uttsav' org. by new English high school, wardha dt. Jan 2012

Published book -

- ✓ Collegekatta (poem) dt. 11 Dec 2011
- ✓ Jivan Ghadwitanna dt. Dec 2014

ग्रामिण भागातील महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक आवड : एक अभ्यास

दिनेश जारोडे

मानसशास्त्र विभागप्रमुख

इंदिरा महाविद्यालय कळंब जि. यवतमाळ, महाराष्ट्र

प्रस्तावना –

व्यक्तीची क्रीयाप्रक्रीया ही निवडपुर्ण असते. या निवडपुर्ण क्रियेवरच व्यक्तीची शारीरिक आणि बाह्यक्रिया ही अवलंबून असते. व्यक्तीच्या मानसिक क्रीयेवर व्यक्तीच्या कार्य करण्याची आवड निश्चित असते. विधंम यांच्या मते, आवड ही कोणत्याही अनुभवामध्ये समरस होण्याची किंवा त्याला कार्यरत ठेवण्याची प्रवृत्ती आहे.

“Interests are presumably, the reflection of attraction and aversion in behavior of feeling of pleasantness and unpleasantness, like & dislike”. (Rummel, Remmors & Ggc)

गिलफोर्ड (१९६४) के अनुसार, “रूची वह प्रवृत्ती है जिसमे हम किसी व्यक्ती वस्तु या क्रिया की ओर ध्यान देते है, उससे आकर्षित होते है या सन्तुष्टि प्राप्त करते है”

आवड हा व्यक्तीमत्वाचा घटक आहे. आवडेवर आनुवंशिकता तसेच वातावरणाचा प्रभाव पडतो. व्यावसायीक आणि अध्यावसायीक आवड सोबत असते वय वाढीबरोबर आवड बाबतची विभीन्नता समाप्त होत असते. आवड निर्माण होण्यासाठी जन्मजात अभियोग्यता तसेच अन्तस्त्रावी ग्रंथीचा प्रभाव पडतो तसेच त्यासोबतच संधी सुविधा तसेच सामाजिक वातावरणाचा प्रभाव पडतो. ज्या गोष्टि व्यक्तीला समाधान देतात त्या व्यक्ती सहज करू शकतो. काही आवडी चा विकास हा आपल्या मित्राच्या सोबत राहील्याने होतो आणि काहींचा विकास हा स्वतः करीत असतो. आवड संबंधी आधुनिक विचारसरणी नुसार आवड ही जन्मजात नसुन मुख्य रूपाने अर्जित असते सवय आणि क्षमतेप्रमाणे आवडसुध्दा अर्जित करू शकतो.

विद्यार्थ्यांमध्ये इच्छित आवडीबाबत विकास करणे हे अध्यापकाचे कर्तव्य आहे. विद्यार्थ्यांसाठी काही इच्छित आवड सर्व अध्यापकांनी मिळून निश्चित करायला पाहीजे. विद्यार्थ्यांच्या दृष्टिने पुस्तक वाचणे, वृत्तपत्र वाचणे, मासिकांचे अध्ययन करणे, खेळात भाग घेणे, सांस्कृतीक कार्यात भाग घेणे इ. असु शकतात विद्यार्थ्यांमध्ये या रूची निर्माण करणे हे अध्यापकाचे कर्तव्य आहे. महाविद्यालयामध्ये विविध प्रकारच्या घरगुती वातावरणातून विद्यार्थी अध्ययनासाठी येत असतात. काही विद्यार्थी हे निर्धन परीवार कीवा गरीब वातावरणाशी संबंधीत असतात. ज्यांची आवड ही या कठीण वातावरणामुळे मर्यादित असते.

भारतामध्ये शहरांच्या तुलनेमध्ये खेड्यांची संख्या जास्त आहे परंतु गावामध्ये उच्च शिक्षणाची व्यवस्था नसते शेवटी गावातील विद्यार्थ्यांना अध्ययनासाठी शहरात यावे लागते. विद्यार्थी महाविद्यालयामध्ये ५ ते ६ तासच राहतो परंतु अधिक वेळ शाळेबाहेर, परीवार, मित्रमंडळी या सामाजिक संस्थेमध्ये खर्च करतो. यात त्यांच्यामध्ये अनेक आवड विकसीत होण्याची शक्यता असते विविध व्यक्तीची आवड ही एकच असते परंतु त्यांच्यामध्ये त्या आवडीची मात्रा वेगवेगळी असते. अध्यापकांनी विद्यार्थ्यांच्या आवडीला लक्षात घ्यावे. आवड ही विद्यार्थ्यांना अध्ययनासाठी प्रेरणा देत असते तसेच तीला सक्रीय बनविते. अध्यापक विद्यार्थ्यांमध्ये इच्छित आवड निर्माण करू शकतो तसेच अइच्छित आवडीला समाप्त करण्याची इच्छा व्यक्त करू शकतो. आवड ही महाविद्यालयीन जीवनामध्ये विषय निवडीसाठी अत्यंत सहायक होते. विद्यालय जीवनामध्ये विद्यार्थ्यांची आवड बाबत माहीती करून त्यांच्या आधारावर उच्च शिक्षणामध्ये कुठल्या क्षेत्रामध्ये जायचे हे ठरविल्या जाते.

या संशोधनाच्या दृष्टिने आधि झालेल्या अनेक महत्वपुर्ण संशोधनाचा आढावा घेणे महत्वाचा आहे डाल्टे (१९५५) यांना आवडबाबत केलेल्या संशोधनात असे आढळुन आले की, कीशोरावस्थेमध्ये आलेल्या अनुभवाचा आवड निर्माण होण्यामध्ये कमी वाटा असतो. स्ट्रॉंग (१९४३) यांना संशोधनात असे आढळले की, सामाजिक स्थिती, सामाजिक

आर्थिक स्तर आवड निर्माण होण्यामध्ये महत्वाचा घटक ठरत असतो. mcarthur & steuem (1955) यांना संशोधनात असे आढळले की, मध्यम किंवा उच्च मध्यम वर्गातील लोकांची आवड ही त्यांच्या व्यवसायाची भविष्यवाणी निश्चित करित असते. स्ट्रॉंग (१९४३) यांना संशोधनात असे आढळले की, आवड निर्मीती ही अभिक्मता योग्यता, पुरस्कार तसेच संस्कृती इत्यादी महत्वपूर्ण घटकावर अवलंबून असते. हार्ले आणि हेगवा (१९५५) यांना संशोधनात असे आढळले की, आवड निर्मीती ही अभिक्मतेवर अवलंबून नसून व्यक्तीमत्व विकासावर अवलंबून असते. आवड ही संरक्षणाचा प्रभाव, सहसमुहाची संबंध, सहसमुहाप्रती असलेली अभिवृत्ती, शैक्षणिक संपादन, विद्यार्थी शिक्षक संबंध, भावनात्मक अवस्था, कार्याप्रती अभिवृत्ती यावर अवलंबून असते

याआधी झालेल्या संशोधनाचा आढावा घेतला असता असे लक्षात येते की ग्रामीण भागातील महाविद्यालयीन शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांच्या संदर्भाने ठोस असे अध्ययन झाल्याचे दिसून आले नाही. त्यामुळेच “ग्रामिण भागातील महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक आवड : एक अभ्यास” हा विषय अभ्यासासाठी निवडलेला आहे. यावरून ग्रामीण भागातील महाविद्यालयीन शिक्षण घेणाऱ्या विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक आवड कोणत्या क्षेत्रामध्ये आहे हे स्पष्ट होण्यास मदत होईल.

उद्दिष्टे -

प्रस्तुत संशोधनाची उद्दिष्टे खालीलप्रमाणे आहेत.

- १) महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक आवड जाणून घेणे.
- २) महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक आवड जाणून घेणे.

नमुना-

प्रस्तुत संशोधनासाठी यवतमाळ शहराची निवड करण्यात आली. यात १८ ते २५ या वयोगटातील महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची निवड करण्यात आली. या संशोधनात शैक्षणिक आवडीबाबत अभ्यास करायचा असल्याने महाविद्यालयीन विद्यार्थी घेण्यात आले. यात ग्रामीण भागातील महाविद्यालयीन विद्यार्थी निवडण्यात आले. तुलनात्मक अभ्यास करण्यासाठी ग्रामीण भागातील २५ महाविद्यालयीन विद्यार्थी आणि २५ महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांनी असे एकूण ५० ग्रामीण महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची निवड करण्यात आली.

साधने-

प्रस्तुत संशोधनासाठी ‘शैक्षणिक रूची प्रपत्र’ डॉ. एस. पी. कुलश्रेष्ठ, देहरादून यांचे प्रपत्र वापरण्यात आले. हे प्रपत्र विशेष करून महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांसाठी तसेच शाळा आणि महाविद्यालयामधील पौढ व्यक्तींसाठी वापरण्यात येते. या प्रपत्रामध्ये Agriculture, Commerce, Fine Arts, Home Science, Humanities, Science, असे सात क्षेत्रे आहेत. या प्रत्येक शैक्षणिक विभागामध्ये चवदा विषय दिलेले आहेत. यात प्रत्येक क्षेत्रामध्ये सात आवडे आणि सात उभे असे एकूण चवदा विषय आहेत. या प्रपत्राचा मुख्य उद्देश शैक्षणिक रूची जाणणे हा आहे. या प्रपत्रामध्ये प्रत्येक रकान्यामध्ये दोन शैक्षणिक विषय अंकित केलेले आहेत. या दोन शैक्षणिक विषयांपैकी आपल्या शैक्षणिक आवडीच्या संदर्भात विचार प्रकट करायचे आहे. हे प्रपत्र सोडविण्यासाठी कोणतीच वेळ मर्यादा नाही तरीपण शक्य तीतक्या लवकर प्रपत्र सोडवायचे आहे. जास्तीत जास्त हे प्रपत्र सोडविण्यासाठी ७ ते १० मीनीटांचा वेळ लागतो. या प्रपत्राची विश्वसनीयता .७६ तर वैधता .७८ आहे.

कार्यपद्धती -

प्रस्तुत संशोधनासाठी यवतमाळ शहरातील मुलामुलींची निवड करण्यात आली यात ग्रामीण भागातील २५ महाविद्यालयीन विद्यार्थी आणि २५ महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांनी असे एकूण ५० ग्रामीण महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची निवड

करण्यात आली.यात ग्रामीण भागातील महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांना रॅण्डम सॅम्पलींग पद्धतीने गाडण्यात आले. या विद्यार्थ्यांना प्रथम विश्वासात घेवून संशोधनाचे महत्व विषद करण्यात आले. त्यानंतर 'शैक्षणिक रूची प्रपत्र' डॉ. एस. पी. कुलश्रेष्ठ देहरादून यांचे सोडविण्यासाठी देण्यात आले. चाचणीतील विधानांना प्रामाणिकपणे व मोकळेपणाने प्रतिक्रिया देण्यास प्रेरित करण्यात आले. चाचणी सोडविण्यासाठी मर्यादित वेळ नसला तरी शक्य तीतक्या लवकर चाचणी सोडविण्यासाठी सांगण्यात आले. चाचणी सोडविण्यापुर्वी चाचणीबाबतच्या सुचना व्यवस्थीत समजल्या कीवा नाही याची दक्षता घेण्यात आली होती.

फलीते -

प्रस्तुत संशोधनात उच्च रूची कोणत्या क्षेत्रामध्ये आहे हे काढण्यात आले यावरून सरासरी विद्यार्थी आणि विद्यार्थ्यांनी कोणत्या क्षेत्रामध्ये किती येतात हे काढण्यात आले. या फलीतांचे विवरण खालीलप्रमाणे आहे.

शैक्षणिक आवड सरासरी

Gr./ Field	Agriculture	Commerce	Fine Arts	Home Science	Humanities	Science	Technology	Total
Boys	03	05	-	-	17	-	-	25
Girls	01	01	03	15	05	-	-	25
Total	04	06	03	15	22	00	00	50

विवेचन-

प्रस्तुत संशोधनासाठी यवतमाळ शहरातील मुलामुलींची निवड करण्यात आली यात ग्रामीण भागातील २५ महाविद्यालयीन विद्यार्थी आणि २५ महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांनी असे एकुण ५० ग्रामीण महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची निवड करण्यात आली. प्रस्तुत संशोधनात दोन उद्दिष्टे ठेवण्यात आली होती.

यात महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची शैक्षणिक आवड जाणुन घेणे हे पहीले उद्दिष्ट ठेवण्यात आले होते.या संशोधनामध्ये ग्रामीण महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांमध्ये २५ विद्यार्थ्यांपैकी Agriculture या शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये ३ विद्यार्थ्यांमध्ये, Commerce या शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये ५ विद्यार्थ्यांमध्ये, Humanities या शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये १७ विद्यार्थ्यांमध्ये उच्च शैक्षणिक रूची दिसुन येते.यावरून असे म्हणता येईल की, ग्रामीण भागातील महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांची रूची Humanities या शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये हिंदी, इतिहास, समाजशास्त्र, अर्थशास्त्र, तत्वज्ञान, मानसशास्त्र, नागरीकशास्त्र अशा विषयामध्ये आवड उच्च असल्याचे लक्षात येते.त्याच बरोबर Commerce या शैक्षणिक क्षेत्रामध्येबँकींग, व्यवसाय सहकारी, दुकान व्यवस्थापक, विमा तसेच Agriculture या शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये डेयरी, कृषी विस्तार, गाव बदल, अशा विषयामध्ये आवड उच्च असल्याचे लक्षात येते.

या संशोधनामध्ये दुसरे उद्दिष्ट हे महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांनीची शैक्षणिक आवड जाणुन घेणेहे होते.ग्रामीण महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांमध्ये २५ विद्यार्थ्यांपैकी Home Science या शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये १५ विद्यार्थ्यांमध्ये, Humanities या शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये ५ विद्यार्थ्यांमध्ये, Fine Arts या शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये ३ विद्यार्थ्यांमध्ये उच्च शैक्षणिक रूची उच्च दिसुन येते.Home Science या शैक्षणिक क्षेत्रामध्येघरगुती बजेटची तयारी, हायजीन, कुकींग, घर व्यवस्थापन, गृह सजावट, एम्ब्रायडरी, मुलांची काळजी संगीत नृत्य यात उच्च आवड दिसुन येते.त्याचबरोबर Humanities या शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये शिक्षण, इतिहास, तर्कशास्त्र या विषयामध्ये उच्च आवड दिसुन येते तसेच Fine Arts या शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये सजावट कला, शिल्पकाम, संगीत या क्षेत्रामध्ये सुध्दा उच्च आवड दिसुन येते.

निष्कर्ष -

१) ग्रामीण भागातील महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांना Humanities, Commerce, Agriculture या शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये उच्च आवड असल्याचे दिसून येते

२) ग्रामीण भागातील महाविद्यालयीन विद्यार्थ्यांनींना Home Science, Humanities, Fine Arts या शैक्षणिक क्षेत्रामध्ये उच्च आवड असल्याचे दिसून येते

संदर्भ-

१) व्यावहारिक मनोविज्ञान - डॉ. रामपाल सिंह, डॉ. एस. डी. सिंह, डॉ. देवदत्त शर्मा

२) सामान्य मनोविज्ञान की रूपरेखा - डॉ. रामनाथ शर्मा

३) आधुनिक सामान्य मनोविज्ञान - डॉ. प्रिती वर्मा, डॉ. डी.एन. श्रीवास्तव

४) Manual for educational interest record – Dr. S. P. Kulshrestha

५) www.education.umd.edu

६) ideaedu.org

७) www.indiana.edu

८) worldwidejournals.com

Role of College Librarian for Professional Development in Modern Age

Dr. G.P. Urkunde
Librarian
Indira Mahavidyalaya,
Kalamb, Dist. Yavatmal

Abstract :-

Library profession is not a mere profession; it's a kind of service to mankind. Libraries are the temples of knowledge to shape the future generation. Its responsibility of college librarians to develop library profession in modern age. Special plans are being chalked out to develop this profession through various organizations. In the same way keeping this view different institutions and organizations working of national and inter-national levels are trying to extend their hands to flourish this profession. These institutions and organizations are guiding to develop libraries by assessing through NAAC, ILA institution is struggling for the development of library and library profession on The national level. Its need of the hour for librarians to be very alert about changing technologies to develop this profession. The role of librarians is crucial to upgrade this profession in the age of Information Technology.

The Role of College Librarian :-

Librarian have always played a key role an educational process We have formed relationship with subject specialists to build library collection to support instruction in the classroom and provided instruction in the form of classes on library skills and have conducted library instructional orientation session to assist student doing research in their classes.

With the growth of the internet and availability of vast amount of information in a instant, role of librarian must be one of teaching critical thinking and resources based learning. New vocabulary in education. Such as living curriculum, critical literacy, information power, information literacy, and information problem solving mandate that we re-examine our role as professional information providers and educators.

Library profession In the changing environment :

The environment in which librarian work is changing in term of greater access to a range of information increased speed in acquiring information, greater complexities in locating, analyzing and linking information constantly changing technology and adaptation lack of standardization of both hard work and software contentions learning for user and staff, management of financial investment for technology.

Strength and weakness for professional development in the modern age :

Strengths

- Users are at the center, they should the service oriented from the nature of the library profession.
- Librarian are able to identify evaluate and organize print as well as electronic information resources.

- Librarian understands what the user want and one very close to the user information requirement than other professional.
- Librarians are able to train user to search and retrieve information, which is a part of user education in his profession.
- Librarian believe in the value of information sharing and networking.

Weaknesses :

- The general feeling of the librarian is that they threatened by technological change.
- Librarian lack same level of technical knowledge and dealing with computer hardware's- software etc. as the concerned professional.
- They are struggling with the user false perception that the internet can meet all information need.

Concept of library and information professional :

The terms information professional is accepted worldwide describing individuals who are required to think conceptually to reason logically utilize both that knowledge and advancing technologies to address the advancing the information need of society systematically.

The term information professional is preferable to the term information manager because can not a border meaning describing professional involved in all segment of the information transform chain form generation to us.

Library professional should cultivate the new skill to cope up with the modern age. The librarian needs to know understand –

- knowledge resources (books, Journals i.e. resources Internet)
- Financial resources, human resources (skill for manpower training)
- Technological facilities and resources. (computer, websites, LAN file service etc.)

Role of professional development in new environment :

The impact of high technological development of digital libraries implies changes from the traditional role of the library as a service provider for printed publication to a role of supplied of digital information in comparison to conventional libraries, digital libraries provide the efficient and qualitative services by collecting, organizing, strong, disseminating, retrieving and preserving information.

In the last two decades many changes have taken place in the role of information professional. The struggle of librarian in college libraries to cope with the dynamic changes brought by technology is real. The new role and skill include.

- as a knowledge manager
- as educator
- as library web master
- as system library
- as collaborator
- as researcher
- as cybrazian
- as innovator

Changing role of library professional :

The changing role of librarian professional implies a set of updated skill needed for facing the challenges created by the latest web technologies in the e-learning environment. The emphasis will shift from technical skill in the libraries to the communication facilitation, training and management skill. Although technology present the librarian with ethical challenges. The librarian is to be ready for the role of information professional in the connected network work and they have to acquire skill that can be contributed to success in their new role.

The role of NAAC in the development of Library :

The NAAC plays very vital role in the development improvement, and progress of libraries and it caretaker, i.e. librarian. The NAAC defines separately about libraries and librarian. The NAAC itself decides quality parameters about libraries. The national, international, reputed peer viewed journals should be necessary for libraries. It provides updated knowledge and references etc. to the readers/users. For the professional development of librarian, the he should know the varies types of software's, system about the arrangement of books, and other readable material which is required for libraries. He/she should collects all these assemble it in libraries to save the extra labour/time of readers/ users.

Role of ILA :-

The ILA has prominent role in professional development of libraries. To guide the librarian throughout the nation the conference are made available by the ILA. This is most important organization for enhancing effect the development of library activities and services. It also suggests the changes as per the growing needs of users. Whatever the potential stores in the libraries. The ILA always willing to makes its expansion. Hence libraries are becoming centre of knowledge and information.

Professional Development for librarian :-

The role of library professional has become more dynamic and challenging the modern world. This paper highlight and discusses the professional development for college librarian in modern age. Library professional are confronting challenges, dynamic technological environment demanding the extensive and effective utilization of ICT. In order to survive and meet the changing complex information need of user community.

Library information professional have to recognize the expanding nature of the technological changes and professional challenges that they face in the modern world and realize to improve the range of professional computerizes required to adapt and manage the changing technology successfully. The challenges represented by these competencies must be seized and acted upon today in order to ensure that college libraries have better future in the twenty first century. Library professional must strive struggle and improve new skill and knowledge about new technologies that will be needed to provide responsive library services to the user in the modern age.

Leadership and concepts :-

In originationl terms, leadership is focus of group activities and process of power relations, a differentiated role with an organization, and as the initiation of a role, structure and influence derives from strength of personality and its effects, the arts of including co-operation and compliance, and action or behavior a form of persuasion and inspiration a instrument of goal achievement an emerging effect of personal interaction. Successful leadership requires sound

management of human and financial resources, understanding and incorporating new technologies and useful innovation. It combines the managerial skill of professional development.

Librarian can manage external affairs rightly through

1. Developing socio-cultural relationship.
2. good and sound economic condition.
3. political and legal relationship
4. maintaining healthy work environment
5. Continuous feed back.

Role of library profession in modern age :

Today the librarians play a significant role in information handling and information factor. He is rightly know as a information officer or information scientist and is supposed to provide all active service for maximum use of information with minimum cost and time.

Thus the modern librarian has a play a very important role in the process of communications in the contemporary time, for which he must be well educated, highly qualified and professionally competent. In the changing technological environment. The librarian should be highly skilled professional as processor disseminator of the information well as understanding the requirement of the user.

Conclusion :-

At present many changes are being taken place in the field of library profession. There's an explosion of knowledge and information in all the corners of the world it's the responsibility of librarians to restore knowledge and information and make it reachable to the readers. It has become too easy to chalked out different and various plans to develop library profession. This profession has become an excellent administrative job. Again innovative plans are needed to flourish this profession. Knowledge management should be given due importance at the time of developing this profession.

Reference :-

1. Abbott Andrew - Professionalism and the future of librarianship
Library trend. (1998)
2. G. Devarajan, P Gopikrishan Nari and A.C. Rajan - Professional librarianship – ESS-ESS
Publication, New Delhi -1991.
3. Oswitch Pauline A - The role of information profession in
Development. Information development,
6,No.1(1990)
4. Shashi Nath S. - Professional competencies for special librarian
of 21 centuries (Shashi competency –
professional. doc.)
5. www.ala.org.

विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूक : विदेशी गुंतवणूक धोरणातील बदल

प्रा. अजय वि तगलपल्लेवार
इंदिरा महाविद्यालय, कळंब,
जि. यवतमाळ

सारांश :-

भारताने आपले विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूकीबाबतचे धोरण ठरविताना इतर देशांचे अनुभव व देशातील आर्थिकस्थिती इत्यादींचा अभ्यास करून आपले विदेशी गुंतवणूकीबाबतचे धोरण ठरविले. त्यामध्ये कालांतराने बदल करण्यात आले आहे. शोध निबंधामध्ये स्वातंत्र्यपूर्व कालावधी स्वातंत्र्योत्तर कालावधी आणि 1991 नंतरचा कालावधी असे तीन टप्पे पाडण्यात आले आहे. त्यामध्ये विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूक देशामध्ये मोठ्या प्रमाणात यावी, याकरिता कशा सवलती दिल्या, त्यामध्ये कसे बदल घडून आले याचा अभ्यास करण्यात आला.

प्रस्तावना :-

भारताने आपले विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूकीबाबतचे धोरण ठरविताना इतर देशातील विदेशी गुंतवणूकीबाबतचा अनुभव आणि त्या देशातील आर्थिक परिस्थितीचा सारासार विचार करून काळानुसार धोरण ठरविण्यात आले. सदरील शोध निबंधामध्ये विदेशी गुंतवणूकीचा स्वातंत्र्यपूर्व कालावधीतील अनुभव लक्षात घेऊन स्वातंत्र्योत्तर कालावधीत सावध पवित्रा घेऊन, विशिष्ट मर्यादेपर्यंत विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूकीस परवानगी देण्याचे धोरण ठरविले. कालांतराने जागतिक व भारतीय अर्थव्यवस्थेमध्ये अनेक बदल घडून आले. त्यामुळे अलीकडील काळात विदेशी गुंतवणूकीचा ओघ देशामध्ये कसा येईल, या बाबीचा विचार करून धोरणे ठरू लागली. त्याचाच भाग म्हणून भारतात 1991 चे नवे आर्थिक धोरण जाहीर केले. त्यानंतर काळानुसार काही सुधारणा करून विदेशी उद्योजक व कंपन्यांना अनेक सवलती देऊन विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूक देशात व्हावी यादृष्टीने भारत सरकारने धोरणात केलेल्या बदलाचा आढावा घेण्यात आला.

विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूक (Foreign Direct Investment) :-

सामान्यपणे एका देशातील नागरिकाने, कंपनीने दुसऱ्या देशात केलेली गुंतवणूक म्हणजे विदेशी गुंतवणूक होय. सामान्यपणे विदेशी गुंतवणूक दोन प्रकारची असते 1) विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूक (Foreign Direct Investment) 2) विदेशी संस्थात्मक गुंतवणूक (Foreign Institutional Investment) यापैकी विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूकीविषयी माहिती पाहणार आहोत.

व्याख्या : (Defination) :-

विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूकीच्या व्याख्या पुढीलप्रमाणे आहेत.

- 1) इकॉनॉमिक्स, एनव्हेयरनमेंटल अँड सोशल सायंस स्टॉटिस्टिक्स 2013 :-

“देशाच्या सिमेलिकडे अर्थात दुसऱ्या अर्थव्यवस्थेमध्ये वास्तव्य करणाऱ्या गुंतवणुकदारांनी आपल्या देशातील उद्योग व्यवसायात लाभाच्या हेतूने केलेली गुंतवणूक म्हणजे विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूक होय.”

जीओआय, 2014 :-

“अनिवासी उद्योजकाने किंवा विदेशी कंपनीने देशातील उद्योग व्यवसाय किंवा कंपनीमध्ये भांडवली गुंतवणूक करणे म्हणजे विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूक होय.”

- 3) रिझर्व्ह बँकेच्या मान्यतेने विदेशी कंपन्यांनी भारतीय कंपन्यांच्या समभागात 51 टक्केपर्यंत केलेली गुंतवणूक

- 4) गुंतवणूक बोर्डाच्या विभेदात्मक परवानगीने मोठ्या प्रमाणात भारतीय कंपन्यांच्या भागभांडवलात विदेशी कंपन्यांनी 51 टक्केपेक्षा जास्त केलेली गुंतवणूक.
- 5) 1996 नंतर विदेशी यांनी खरेदी केलेले भारतीय कंपन्यांचे भाग भांडवल.
- 6) रिझर्व्ह बँकेने जाहीर केलेल्या अनिवासी भारतीय योजनेनुसार भारतात केलेली गुंतवणूक.
- 7) विदेशातील व्यक्ती, पेढ्या, कंपन्या इत्यादींनी भारतातील व्यक्ती, पेढ्या, कंपन्यांना दिलेले व्यापार-व्यवहाराशी असलेले कर्ज होय.

वरिल विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूकीच्या व्याख्यांचा अभ्यास केल्यानंतर असे लक्षात येते की,

विदेशी कंपन्यांना गुंतवणूकीच्या माध्यमातून मुक्त मालमत्तेची मालकी प्रस्थापित करायची इतकाच अर्थ मर्यादित नाही. तर यामध्ये व्यवस्थापनाचा ताबा मिळवून व्यवस्थापनाविषयक निर्णय घेऊ शकतात आणि व्यवसायाच्या बाबतीत निर्णय घेऊ शकतात. आपल्या उद्योगाच्या संदर्भात निर्णय घेण्याचे अधिकार विदेशी गुंतवणूकदारांना असणार आहेत. आपल्या देशात येण्यासाठी आणि दिर्घकाळासाठी गुंतवणूक करण्यासाठी हीच सर्वात महत्वाची अट विदेशी गुंतवणूकदारांची असणार आहे. अर्थात या अटीचा नेमका फायदा किती प्रमाणात आणि कुणाला होणार याविषयी अद्याप तरी संदीग्धता आहे. याविषयी केलेल्या अभ्यासात परस्परविरोधी मते वेगवेगळ्या अर्थतज्ञांनी मांडली आहेत. विदेशी गुंतवणूकीमुळे आर्थिक वृद्धीदर वाढेल आणि त्याचा लाभ अर्थव्यवस्थेला होईल असे सांगण्यात येते.

भारतातील विदेशी गुंतवणूक आणि सरकारी धोरण :-

भारताने आपले विदेशी गुंतवणूकीबाबतचे धोरण ठरविताना इतर देशातील विदेशी गुंतवणूकीबाबतचा अनुभव आणि देशातील आर्थिक परिस्थितीचा सारासार विचार करून काळानुसार धोरण ठरविण्यात आले. विदेशी गुंतवणूकीबाबत धोरणामध्ये कसेकसे बदल होत गेले आणि त्यामध्ये कशी सुधारण होत गेली याचे वेगवेगळे टप्पे करता येतील.

- स्वातंत्र्यपूर्व कालावधी
- स्वातंत्र्योत्तर कालावधी
- सन 1991 नंतरचा कालावधी

याविषयीची माहिती पुढीलप्रमाणे :-

स्वातंत्र्यपूर्व कालावधी :-

स्वातंत्र्यपूर्व काळात (18 व 19 व्या शतकात) ब्रिटीशांनी पार पाडलेल्या भूमिकेच्या आधारावर विदेशी गुंतवणूकीला भारतात प्रखर विरोध होता. ब्रिटीशांनी भारतात गुंतवणूक करून येथील नैसर्गिक व मानवी साधनसामग्री भारतातील लोकांच्या कल्याणासाठी न वापरता इंग्लंडच्या हितासाठी वापरली. ब्रिटीशांनी भारतातील गुंतवणूकीमुळे होणारा नफा, व्याज इत्यादी मायदेशी पाठवीत असल्यामुळे, भारतीय अर्थव्यवस्थेवर त्याचा प्रतीकूल परिणाम झाला होता. विदेशी औद्योगिक कंपन्यांनी व विदेशी बँकांनी राजकीय क्षेत्रात भारतविरोधी भूमिका घेऊन देशाला स्वातंत्र्य मिळविण्याच्या मार्गात अनेक अडथळे निर्माण केले. तसेच भारताच्या औद्योगिक

विकासासाठी आवश्यक असलेले शास्त्रीय व तांत्रिक ज्ञान भारतातील लोकांना देण्याच्या दृष्टीने विदेशी कंपन्यांनी कोणतेही प्रयत्न केले नाहीत. भारत स्वतंत्र होईपर्यंत परकीय गुंतवणूक ही भारताची आर्थिक पिळवणूक करण्याचे एक महत्वाचे साधन आहे, असा भारतीयांना अनुभव आल्यामुळे विदेशी गुंतवणूकीबाबत भारतात विरोधी मत होते.

स्वातंत्र्योत्तर कालावधी :-

भारताला स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर विदेशी गुंतवणूकीबाबत फार अनुकूल वातावरण नव्हते. परंतु आर्थिक व औद्योगिक विकास घडवून आणावयाचा असेल तर, त्यासाठी विदेशी गुंतवणूक आवश्यक आहे, याची

जाणीव झाली. या बाबींमूळे स्वातंत्र्योत्तर काळात विदेशी गुंतवणूकीबाबत पाहण्याच्या दृष्टीकोणात मूलभूत बदल झाल्याचे दिसून येते. 1948 मध्ये भारत सरकारने जे औद्योगिक धोरण घोषित केले होते. त्यात सार्वजनिक क्षेत्राला अत्याधिक महत्त्व देण्यात आलेले होते, त्यामुळे विदेशी गुंतवणूकदारांची निराशाच झाली होती. विदेशी गुंतवणूकदारांचे समाधान करण्यासाठी त्यावेळचे भारताचे प्रधानमंत्री पंडित जवाहरलाल नेहरू यांनी पूढील तीन आश्वासने दिली.

- 1) भारतातील विदेशी औद्योगिक उत्पादन संस्था आणि भारतीय उत्पादनसंस्था यांच्यामध्ये भेदभाव केला जाणार नाही.
- 2) भारतातील विदेशी चलनाची उपलब्धता लक्षात घेऊन, विदेशी सहयोगी कंपन्यांना आपली रॉयल्टी, नफा, कमीशन इत्यादी मायदेशी पाठविण्याची व्यवस्था केली जातील.
- 3) ज्या उद्योगात विदेशी गुंतवणूक असेल, अशा उद्योगांचे राष्ट्रीयीकरण केले गेले तर विदेशी कंपन्यांना न्याय योग्य भरपाई देण्यात येईल.

पंडित जवाहरलाल नेहरूंनी दिलेली आश्वासने विदेशी गुंतवणूक आकर्षित करू शकली नाही आणि त्यामुळे विदेशी गुंतवणूकीचा ओघ भारतात कमी होता.

सन 1956 च्या औद्योगिक धोरणानुसार विदेशी कंपन्यांना भारतीय कंपन्यांमध्ये भागीदारी करण्याची मूभा होती परंतु मालकी हक्कामध्ये व व्यवस्थापनात भारतीय कंपनीचा प्रमुख हिस्सा राहिल, त्याच बरोबर विदेशी कंपन्यांनी त्यांच्या तंत्रज्ञाच्या सहाय्याने भारतीयांना तंत्रविषयक व व्यवस्थापन विषयक प्रशिक्षण घ्यावे जेणेकरून उद्योगातील कामगार वर्ग भारतीय राहिल. इत्यादी अटी टाकून भारतीय कंपन्यांमध्ये गुंतवणूक करण्यास मान्यता देण्यात आली.

सन 1972 मध्ये सरकारने विदेशी कंपन्यांच्या पूर्ण मालकीच्या उपकंपन्या या अटीवर स्थापन करण्यास मान्यता दिली आणि या उपकंपन्यांनी भारतात केलेले उत्पादन 100 टक्के निर्यात केले जाईल. 1973 मध्ये 'फेरा' (FERA) म्हणजे 'परकीय चजलन नियंत्रण कायदा' अस्तीत्वात आला. यामुळे विदेशी चलनाच्या व्यवहारावर सरकारला नियंत्रण ठेवणे शक्य झाले. 'फेरा' मुळे कोणतेही राज्य सरकार विदेशी चलनविषयक व्यवहार करू शकत नाही, याविषयीचे सर्व निर्णय अधिकृतपणे रिझर्व्ह बँकेव्दारे घेतले जाऊ लागले. म्हणून विदेशी कंपन्यांना भारतीय कंपन्यात गुंतवणूक करावयाची झाल्यास रिझर्व्ह बँकेची परवानगी घ्यावी लागत होती. यानंतरच्या काळात परिस्थितीत थोडाफार बदल झाला. काही क्षेत्रात विदेशी गुंतवणूकीला अंशतः मान्यता दिली जात असल्यामुळे भारतीय उद्योग व्यवसायात विदेशी गुंतवणूक येऊ लागली. त्यामुळे 1976 हे वर्ष भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या दृष्टीने फार महत्वाचे मानले पाहिजे. यादृष्टीने फ्रँक यांनी 1978 मध्ये पूढीलप्रमाणे मत व्यक्त केले.

“ विदेशी भांडवलाचा मोठ्या प्रमाणावर आणि अधिक परिणामकारक वापर केला जाण्यासाठी राजकीय पातळीवरही आता प्राधान्याने अधिक विचार केला जाऊ लागला.”

भारतात उदारीकरणाला खरी सुरुवात 1980 पासून झाली. या काळात राजीव गांधी सरकारने बाहेरून कर्ज घेण्यापेक्षा विदेशी गुंतवणूकीला परवानगी देणे चांगले राहिल, असा विचार होता. या सरकारच्या धोरणानुसार, विदेशी गुंतवणूकदारांना आमच्या अटीवर परवाना देण्यात येईल. विदेशी कंपन्यांना भारतीय कंपन्यांमध्ये काही विशिष्ट रकमापर्यंत गुंतवणूक करण्याची मूभा देण्यात येईल. परंतु उच्च तंत्रज्ञान क्षेत्रामध्ये थोड्या जास्त प्रमाणात गुंतवणूकीला परवानगी देण्यात येईल. आयात जास्त व निर्यात कमी असल्यामुळे विदेशी देणी देण्याकरिता कर्ज काढावे लागते. त्यामुळे विदेशी कर्जाचा बोजा वाढत आहे. या धोरणामुळे विदेशी गुंतवणूक वाढत असेल तर त्याचा परिणाम विदेशी कर्जावर पडतो व देशी उत्पादनामध्ये वाढ होते. यासाठी आवश्यक असणारी प्रक्रिया जलदगतीने केली पाहिजे. या प्रक्रियेमध्ये बेळखाऊ, अनावश्यक बाबी टाळण्याची गरज आहे.

1991 नंतरचा कालावधी :-

भारत सरकारने जुलै 1991 मध्ये नवीन आर्थिक धोरण जाहीर केले आणि ह्या धोरणात जागतिकीकरण, उदारीकरण व खाजगीकरणावर भर देण्यात आला. भारत सरकारच्या या धोरणामुळे विदेशी भांडवल किंवा विदेशी गुंतवणूकीचा प्रवाह भारताकडे वळविण्यास मदत झाली. या धोरणात विदेशी गुंतवणूकीशी संबंधित काही महत्वाच्या बाबी पूढीलप्रमाणे होत्या.

- 1) उच्च प्राथमिक उद्योग क्षेत्र, निर्यात व्यापारात कार्यरत असलेल्या देशी कंपन्यांमध्ये 51 टक्केपर्यंत गुंतवणूक करण्यास परवानगी देण्यात आली.
- 2) विदेशी गुंतवणूकदारांच्या शेअर्सवरील लाभांश रिझर्व्ह बँकेच्या माध्यमातून देण्याच्या व्यवस्थेची पाहणी करण्याची व्यवस्था करण्यात आली.
- 3) नवीन आर्थिक धोरणानुसार उद्योजकांना परकीय तंत्रज्ञान विषयक करार करण्यास सरकारच्या परवानगीची आवश्यकता राहिलेली नाही.
- 4) MRTP ॲक्टमुळे मोठ्या कंपन्यांवर अनेक बंधने येत होती. परंतु नवीन आर्थिक धोरणामुळे ही सर्व बंधने शिथिल करण्यात आली. त्यामुळे मोठ्या उद्योगांना आपला व्याप वाढविण्यासाठी, इतर उद्योगावर ताबा मिळविणे (Take over), एकर्रीकरण, विलीनीकरण इत्यादीसाठी परवानगीची आवश्यकता नाही.

या सर्व बाबींचा परिणाम विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूकीवर झाला आणि भारताकडे विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूकीचा प्रवाह वळलेला दिसून येतो.

1992-93 मध्ये भारत सरकारने विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूकीला प्रोत्साहन देण्यासाठी काही जास्तीच्या उपाययोजना केल्या आहेत. त्यातील काही महत्वाच्या उपाययोजना पूढीलप्रमाणे.

- 1) विदेशी गुंतवणूकदारांच्या शेअर्सवरील लाभांश देण्याचे निर्यात उत्पन्नाशी संतुलन ठेवण्याची व्यवस्था रद्द करण्यात आली आहे, परंतु उपभोग्य वस्तूच्या उद्योगांना ही तरतूद लागू नाही.
- 2) विद्यमान कंपन्यात विदेशी गुंतवणूकदारांचे भागभांडवल 51 टक्क्यापेक्षा कमी असेल तर ते 51 टक्केपर्यंत वाढविण्याची परवानगी देण्यात आली.
- 3) अनिवासी भारतीयांना किंवा त्यांच्या मालकीच्या कंपन्यांना उच्च प्राथमिकता उद्योगात 100 टक्केपर्यंत भांडवल गुंतवण्याची परवानगी देण्यात आली आहे व त्यावरील नफा व भांडवल मात्र देशी परत नेण्याची परवानगी देण्यात आली आहे. तसेच निर्यात गृहे, व्यापारगृहे, रुग्णालये, आजारी उद्योग, हॉटेल्स इत्यादीमध्ये 100 टक्के गुंतवणूक करण्याची परवानगी दिली.
- 4) 15 सप्टेंबर 1992 पासून विदेशी गुंतवणूकदारांना भारतीय कंपन्यांचे आपले शेअर्स बाजार भावाप्रमाणे विकण्याची परवानगी दिली.
- 5) 9 जानेवारी 1993 ला भारत सरकारने एक अध्यादेश काढला. त्यानुसार ज्या विदेशी कंपनीचे भारतीय कंपन्यातील वाटा 40 टक्केपेक्षा जास्त असेल, अशा कंपन्या भारतीय कंपन्यासारख्या मानल्या जाईल.
- 6) 14 मे 1992 पासून विदेशी कंपन्यांना देशात आपल्या उत्पादनाची विक्री करताना स्वतःचा ट्रेड मार्क वापरण्याची परवानगी दिली.

1999 मध्ये परकीय चलन व्यवस्थापन ॲक्ट (फेमा) करण्यात आला. या अगोदर 1973 पासून परकीय चलन नियंत्रण ॲक्ट (फेरा) अस्तीत्वात होता. 'फेमा'मुळे सेबीसारख्या संस्था रिझर्व्ह बँकेप्रमाणेच विदेशी चलनाचे व्यवहार करू लागल्या. विदेशी व्यावसायिक गुंतवणूकदार आणि विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूक हे विषय सेबी आणि रिझर्व्ह बँक या दोघांनाही महत्वाचे आहे. विदेशी उद्योजक, कंपन्या भारतात गुंतवणूक करीत होत्याच, त्याचबरोबर आता शेअर बाजारातही विदेशी गुंतवणूक आपोआपच होऊ लागली.

भारतात जुलै 2014 च्या निवडणूकीत 'सबका साथ सबका विकास' हा नारा देऊन भाजप पक्षाने सत्ता काबीज केली. या नाच्यानुसार देशाचा आर्थिक विकास घडवून आणण्याच्या दृष्टीने विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूकीला प्रोत्साहन देण्यासाठी वातावरण तयार करण्यास सुरुवात झाली. या धोरणानुसार 2013-14 मध्ये संरक्षण 26 टक्के आणि विमा क्षेत्रात 26 टक्क्यावरून 49 टक्क्यापर्यंत विदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणूकीसाठी खुले केले आहे.

संदर्भ ग्रंथ :-

- 1) सोजिन शिन, 'परकीय थेट गुंतवणूक :-राज्यनिहाय बदल आणि धोरणातील परिवर्तन', योजना, डिसेंबर 2014, पृष्ठ क्रमांक 13 ते 17.
- 2) सुधाकर शास्त्री, भारतीय अर्थव्यवस्था, विश्व पब्लिशर्स अँड डिस्ट्रीब्यूटर्स, महाल नागपूर 440 002
- 3) डॉ. भालेराव व डॉ. देसाई, भारतीय अर्थव्यवस्था, निराली प्रकाशन पुणे.

The Teaching of Drama

D. D. Ghodekar

Asst. Professor,

Indira Mahavidyalay, Kalamb

INTRODUCTION

‘Teaching’ i.e. **‘effective teaching’** is a complex Art. And teaching of Drama especially requires special skill. That’s why it is often defined as “The literature which is walks and talks before your eyes”. So the teacher should take greater care while teaching a drama in front of students in the classroom.

Drama is a literary form supported by the most ancient traditions. It is firmly embedded in the social customs of cultures throughout the world. It produces excitement and enthusiasm not only in the performers but also the spectators. The teaching of drama should do several things for boys and girls, first it should give them considerable power of self- expression ; that is, to think clearly and to say simply and effectively, either orally or in writing, whatever they have occasion to say, but primarily to express their own thoughts and feeling. Next it should give them knowledge for appreciate literature; that is, the power to get from the printed pages all that was in the dramatist’s minds and heart when he was writing.

IMPORTANCE OF TEACHING DRAMA :-

What is so special useful about drama in education? Let us begin with this question we are discussing about the **importance of drama** in this research paper. In the study of any dramatic text, the principal aim is to consider how the action will appear and sound under conditions of live performance.

Drama is a creative activity, which fulfils the normal function of all creative activity; it provides a medium through which the individual can express his ideas, his reaction to the impressions he receives and by expressing them, and learn to evaluate them. By this use of the creative art make us examine what we are thinking and feeling. It is one of the creative arts. Drama begins not with somebody’s text, but with the student’s self- expression through the acting of his own experiences. Drama can help us, then, **‘to examine what we are thinking and feeling’**. All the more hearing to find a book about college drama that confidently asserts drama’s rightful influence on ‘what we are felling’. Then it would be a great mistake to think of the education of feelings as a distinct, are of department of education. If education is deficient on the side of feeling, it is bound to be defective on the intellectual side; the resulting intellectual life will be more or bit. Those who have studied the origins of music and drama in the primitive forms of Dance know that the dance is a mainspring of human activity, a basic means of communication and inspiration.

Poetry and Drama are the English teacher’s contribution to that **‘Music of Education’** which Plato valued so highly. If poetry can be ‘The exploration of the possibilities of Language’, drama can be for students the most potent **‘exploration of the possibilities of experience’**.

STEPS OF TEACHING DRAMA :-

The stages of teaching drama are here, is illustrated by a play 'Macbeth' a famous Shakespearean tragedy drama.

i) Preliminary Assessment :-

In the first stage of drama, teacher should give information about the drama, drama writer and main characters of the drama in shortly. It will be helpful to increase the interest of students in class room. This is mentioned in this stage Shakespeare — a great play writer. He is one of the greatest dramatists who wrote so many dramas in different way and created his own identity in the world of literature. 'Macbeth' is really a great play by Shakespeare of an ambitions man, who wants to be a king. For that he committed murder of his king. In play there are some main characters such as, Duncan, Macbeth, Banquo, Macduff, Lady Macbeth and witches. Macbeth is main character of the drama however; Banquo and Macduff too, contribute much to the action of the play. And Lady Macbeth character also remarkable in throughout play. Drama language is full of attention with more meaning, interesting and loaded with thoughts. Shakespeare made it remarkable by his exploring the possibilities of language; making words do as much as possible.

ii) Decisions :-

If college has a recording available then we sit and listen to it. Teacher does not encourage pupils to refer 'book' because teacher wants to get them nearly experience of play as possible. If not they may use text. By this we should get a good grasp on what the play is about. This will involve the questions such as.

- 1) What impression do we have of Macbeth in the start of play?
- 2) What feelings are come-out through the speech of Macbeth and witches?
- 3) What thought arise in the mind of Macbeth after prophecies of witches?
- 4) What will be happen in the end of play?
- 5) Which thing could help to increase the dramatic impact of the play?

All the answers of above questions help students to take the decision about the play and what kind of it is.

iii) Introduction and Presentation :-

By giving introduction to class about play, it will be helpful to student while teaching 'drama' from book. And also we present it for better look in advance by following questions.

- 1) What was the performance of Macbeth in beginning war of play?
- 2) Which prophecies were made by witches to Macbeth?
- 3) What was the reaction of Macbeth and Banquo after hearing prophecies about them?
- 4) How does Duncan surprise to Macbeth?
- 5) What does Macbeth and witches communication suggest?
- 6) Will Macbeth fulfill his ambition?
- 7) Will Banquo be the father of next king?
- 8) Comment on the role of Macduff?

- 9) What does the ending of the play suggest?

With the help of all answers of these questions will definitely give the students an idea about the outline of the play. While presentation of drama, teacher should choose one of the best reader in the class. It is useful to monopolies all the main characters, but gradually withdraws as the class reading improve. At the time of first reading, students may have problem of incorrect phrases, mispronunciation and imperfection in reading but they should be solved at a later stage.

iv) Discussion :-

Having reading and listening to the whole play, we discuss it briefly going on to next stage. In discussion we always get round to the questions:

- 1) What is the theme of play?
- 2) Discuss the play as a tragedy?
- 3) Who is Macbeth; hero or villain in play?
- 4) What do you think at the end of play about Macbeth?
- 5) Comment on the role of Lady Macbeth.
- 6) Comment on the role of super natural element in play.
- 7) Comment on the role of Banquo.
- 8) Does Macbeth have remorse at the end of play?
- 9) What is the end of play?

v) Reinforcement :-

The characteristic form of reinforcement for a play is obviously to prepare it for acting with acting students' grips with the whole play as rapidly as possible and that pays them the compliment of facing them with some of the real difficulties and true theme of Shakespeare's plays right from the start with following point.

a) Practical work :-

In practical work teacher will begin out of classroom, because drama need space, such as open area, school stage, or auditorium hall. Students should be divided into 5-6 groups. And ask to each group enact the one scene in front of other students with having script. It will be help to take interest in drama from heart.

b) Practical Presentation :-

After having practical work teacher should ask students to memorize drama and present it before students without looking in script. Such activity improves the problems of incorrect phrases, imperfection and mispronunciation. It can be brought into the exciting process of doing it better.

c) Business :-

While performing show on stage publically the producer should have in his mind about the entry, place and performance of the characters. The first important thing is, students should be confident with play and performance. The performance then becomes more life like.

d) Performance :-

In later stages of above rehearsal, teacher has to decide about final performance of drama can be realized before the audience. Such actual performance of students is very essential. It prepares students in all way such as, utterance of dialogue, acting and proper pronunciation. This skill of students helps them to become actors in future. Play must be good in all things which are appreciated by audience.

TECHNIQUES OF TEACHING DRAMA :-

In teaching of drama teacher must have to undergo some activity, method & techniques. It represents the role of teacher in teaching drama. Because while teaching Literature students response is also important. Some techniques are follows –

a) Questioning in Role :-

In this method teacher should tell the class, they are newspaper reporters at a press conference to interview the character after her / his adventure. The one 'character' (student) sits in the front facing the rest of the class and answers questions posed by the reporters. He / she is interviewed for no more than 10 minutes and also takes a note on it, after questioned in a role about their motives, character and attitude to a situation. In literary texts, it can be used to deepen characterization. In case the level of the students' questions remains literal or barely relevant. This is very useful to not only students but also teacher who is new to drama.

Advantages of this technique –

- Comprehension and interpretation of character.
- Taking down notes.
- Practice in report writing.

b) Soliloquy / thought tracking :-

In this activity the class is divided into group of five or six pupils. In groups, learners are to select an important point of time in the main character's life in their text. After having selected a crucial point of time, the individual members at the group are to articulate aloud the thoughts of the character to each other. After heard each other's interpretations, the group has to work on a final one which will be presented in front of the class by a student as if he were actually the character going through that moment. In this particular technique, the student gets into the skin of the character and things from his / her point of view. He / She totally empathize with the character. And also gets the knowledge of literary texts.

By this technique following aims get to chance in improvement of students skill.

- Reading comprehension especially interpretation of text and character.
- Writing diary entries i.e. being able to express personal feelings and thoughts.

C) Reading :-

In reading technique teacher should allow students reading in loud, more than one student at a time. That means ask two or more students to stand-up and read according to dialogues of different characters in play. While reading dialogue students must be in tone of characters for

whom the dialogues given. This type of techniques is very useful to increase interest of whole class in drama from heart and also develop their proper pronunciation. Thus, various techniques which are in the favor of learner can be used for an effective teaching of a drama.

ILLUSTRATION – (One-Act-Play)

A one-act play is a play which does not consist of one act. Neither is it an act from a full-length play. A one-act play is a self-sufficient and an independent art form. It has all the ingredients of a full length play such as characters, setting, stage, property, conflict, theme, point of view, etc. for more information we are here, illustrate by 'The Money's Paw' a famous one-act play by W.W. Jacobs.

1) Preliminary Assessment :-

William W. Jacobs (1863- 1943), writer of short stories and one-act- plays. Among these 'The Monkey's Paw' is one of the best specimens of a one-act play. 'The Monkey's Paw' is a macabre story. It is neatly contrived and is capable of inducing us to suspend our disbelief so long as we are in the world of make-believe. Plays main characters are Mr. White, Mrs. White. Herbert and Sergeant (who have monkey's Paw). The dramatized version of the story has become very popular with amateur performers.

2) Decisions :-

In these steps, teacher takes out decisions from students about play with the helps of some following questions.

Que. 1) What relationship does Mr. White share with Herbert? (Quote a sentence)

Que. 2) What is the purpose of the Sergeant's visit according to Herbert?

Que. 3) Tell about the Monkey's Paw?

Que. 4) What does the Climax occur in the play?

Que. 5) What suggest the end of play?

All above answers of questions will help to take decision about what kind of play it is.

3) Introduction :-

In introduction teacher should give information about play after take decision and have to complete play by initial private reading in whole class. It helps students to take more interest in one-act-play.

4) Presentation :-

In presentation teacher give chance students to express their own opinion about the play through answers, which is asked by teacher with the helps of following questions.

- 1) What are Mr. White and Herbert doing in the living –room?
- 2) What is the 'Soldiers' lot according to the sergeant?
- 3) Why does Morris say, 'That's slight better than the trenches at Chitral'?
- 4) What does Morris tell to White about Indian Magic?
- 5) What was the third wish of the first owner of the paw?

- 6) What had happen to Herbert?
- 7) What effects could help to increase the dramatic impact of the play?

All answers of these questions useful to monopolies all the main characters and also helpful to students to improve their reading and proper pronunciation. (While students' give answers).

5) Discussion :-

In discussion teacher should go through following questions which is best way to students understands the drama in proper way.

- 1) What is the theme of play-story?
- 2) Why does Morris call the paw the infernal thing?
- 3) Why does Mr. White feel that Mrs. White is a 'Superstitions old woman? If do you feel same –Explain.
- 4) What according to Mrs. White could be the purpose of the strangers' visit?
- 5) Do you feel that Herbert shows an irreverent attitude towards the monkey's paw?
- 6) Comment on the element of horror connected with the second wish of Mr. White?
- 7) Discuss the aptness of the title of the play 'The Monkey's Paw'?

6) Reinforcement :-

The character form of reinforcement for a play is obviously to prepare it for acting. And it is better activity for students to presents them.

a) Practical Presentation :-

In practical presentation teacher should ask students to memorize play. And after having that, present before students, such activity improves the problems of incorrectness and mispronunciation of students. And also give chance to do in better.

b) Use of non- Print media :-

In this activity teacher should perform play from students on stage or auditorium hall. While performing play on the stage student should not allow carrying any printed material, (Script) with them. It prepares students in all way to be good actor in future.

CONCLUSION

In teaching of drama involved various stapes; which are certainly make the teaching of drama lively. When the teacher teaches drama to the students he must go through steps. It helps to take part individually students from heart. Then it becomes easy to understand students, with enthusiasm while the teacher teaches dramas through text. Like reinforcement activity, create opportunity to be good actor in future, for those students who is good in acting. It gives the bright future to the students.

BIBILOGRAPHY

- 1) Fries, C.C. (1945), Teaching and Learning English as a Foreign Language' (Ann Arbor, University of Michigan Press, 1957)
- 2) Taylor, H.S. (ed.). A Shorter Shakespeare : Macbeth. Ginn, (1956).
- 3) A.F. Alington, Drama and Education, Blackwell, Oxford, 1961
- 4) R. N. Pemberton Billing and J.D. Clegg, Teaching Drama, U.L.P. (1965).
- 5) Rubin. J. (1979), Sociologist Aspects of Language learning and teaching (Oxford, Oxford University, Press)
- 6) Maley, A and Duff. A. (1982). Drama Teaching in Language learning, London : CUP.
- 7) Hill, J (1986) Using literature in language Teaching, Macmillan, London.
- 8) Khudhedkar. S.ed. (2002) English Language teaching in India, Orient Longman.
- 9) B.S. Valke, Poetry and Minor forms of English Literature' Oxford University press 1998, 2004, India.

The Theme of Indianness In Shashi Tharoor's Novels

Prof. Prashant S. Jawade
Indira Mahavidyalaya Kalam
Dist. Yavatmal, Maharashtra

Abstract

The present paper aims to expose the glimpses of Indianness in the novels of the Shashi Tharoor. The novel *The Great Indian Novel* {1989}. The title of novel is derived from the ancient epic *The Mahabharata* in Sanskrit *Maha* means {great} *Bharata* means {India}. It is a work of modern English prose. In *Show Business* we enjoyed the story of life and career of great actor of Amitabh Bachchan and his struggle to stand up in Bombay Film Industry in parallel character of Banjarah. We also experienced of tragic incident of Ramjanambhumi in *Roit* the mode of Indian thinking, politics, culture and mythology can be seen in the novels of of Tharoor. His literary creation witnessed all aspects of Indian history etc. In literary writings Shashi Tharoor an Indian voice who spoke about the Indian traditions, culture, and mythology religion standard of living, emotions like ego, hate and struggle. Critical reading say that it is not only works of Indian thoughts, aspirations it made possible to roam truths, reality of the developing country like India.

Introduction

The Indian novelistic writing has the fragrance of Indian movements, Indian lives customs, rituals, and some times use of purely Indian words is experienced. There are aspecial qualities of revealing indianness in the writings of Shashi Tharoor. The works of Tharoor linked with postcolonial writings or the new Literature in English.

Shashi Tharoor a NRI well as UNO secretary he bagged multicultural experiences In his writings we observed multidimensional facts which are very similar to India. The epic work like *The Mahabharata*, *Bombay Film Industry* {BOLLYWOOD} are totally taken from Indian context. His thoughts ideas beliefs are purely from India the reflects Indianness in his novels. One of his interviews Tharoor said that India is not as people keep calling it an undeveloped country but rather in the context of his history and cultural heritage a highly developed one. He wanted to suggest that India is not undeveloped country, It is progressive if we take example that now a days picture is changing rapidly The cultural heritage of India is reachable across the world through global language English It is not only medium of communication but becomes source of creative writings. Many authors like Arundhati Roy went to Booker prize for her writings.

Investing the epic the Mahabharata in Great Indian Novel

Shashi Tharoor uses the ancient epic poem from Hindu mythology *The Mahabharata* in the novel *Great Indian Novel*. It is a political satire which came out in 1989. The figures from Indian history who participated in Indians freedom movement are recasted into novel. It is particularly the narration of history of Indian Independence.

The story of *The Mahabharata* is a historical struggle for the throne of the kingdom Hastinapur between Kauravs and Pandavs. Both parties are claming on the Hastinapur the two branches of the heirs of king Shantanu. In *Great Indian*

Novel Kauravs represents The Indian Congress Party. The blind Dhritrashtra is India's first prime minister Pandit Jawaharlal Nehru while Gandhiji is leading role of Bhishma. Priya Duryodhani related with Indira Gandhi. With effective use of allegory Tharoor represented five Pandavs who are working for their single wife Draupadi Yudistira who is devoted for Dharma symbolizes for Indian politics/ political traditions, Bhim who is well known for his force/ strength here used as loyal armed forces, Arjun a sharp shooter utilizes for Indian Press, strongly working for awakening Indian people against British Government as well as working to provide information about movements and its leaderships etc. Nakul and Sahdev which are very smart recognized for administrative and diplomatic services etc. All five brothers jointly devoting their energy /power their wife Draupadi means Indian Democracy. Subhash Bose is also characterized in novel. Tharoor also referred a state of Emergency a step implemented by prime minister Indira Gandhi from 1975 to 1977. All five sons of Devi Kunti are sharpening and instructed by Dronacharya the Guru symbolized here Jayprakash Narayan.

In this way groupism, difference between thoughts, ideology of Indian politics, independence movement displayed very skillfully by Tharoor. The art narration from single piece mouth and characterization technique of Tharoor observed here.

Reflection of Indian Film Industry {Bollywood} In Show Business

Show Business is Tharoor's second novel which emerged in 1992. The book has motion picture of Bombay Film Industry. The story /narrative revolves round a famous Film star Ashok Banjara who first tried to stand in Film industry later wants to be a big star Ashok fought for survival after fatal accident on shooting set. The character of Banjara is also based on Amitabh Bachchan's life and career. He is big star and gave super hit films to industry. He had not successful in his opening of career as actor in industry he also badly injured on one film set. He recovered himself and took nonstop journey and became popular celebrity of India. Tharoor used this background and very powerful convincing media to the mass. HE created fictional world with the touch of certain aspects of Indian life. At outset he doesn't ignore shooting scripts, filmy songs, monologues etc. Show Business is wonderful and expressive metaphor for revealing the truth of Indian society.

Taking Hindi Movie Industry Tharoor depicted the various problems in high class society like seduction, politics, cut throat competition, struggle for survival etc. The glamorous world is full of maintaining egos, hate love, harassment etc. that is also shown by Tharoor. **New York Times** made remarkable statements on this book It is a great book with clever mind both affectionately and fiercely done.

The Riot {A love story} Mirrors the communal flare-up In Northern India

In India the communal tension observed between two prominent communities of India i.e. Hindu and Muslim. They were fought mutually about foundation of Ramjanambhumi –Babri masjid. The administration were also under pressure/ tension and engaged in controlling antisocial elements which are supported to riot. On other hand there is an inspiring and idealistic American student welfare worker who came to India with his wish to do work for women in women health programme. During this incident Priscilla Hart is doing noble job of serving the women in India. On one day news published that she was murdered brutally. The mysterious death of Priscilla

Hart is very contradictory on this account . there is individual narrative version of events, a group of characters which form a tragedy. It is challenging to intellectual level and attach with emotional way. Tharoor with the use of narrative technique dealt with the emotions like love hate cultural imbalances religious tensions and hidden policies etc. Looking into very highly sensitive incident happened in Northern India Tharoor brilliantly put contradictory events in Riot.

Conclusion

Tharoor's works are artistic and put to examine the Indianans in the writings of novels. The skillfully and to erect the actual incident with the implementation narrative form .Tharoor moves us to look back in Indian history and events. The every incident whether it may be from The mahaBharata, Bollywood can be seen in the novels of Tharoor

If we put every angle to the Tharoors novels we will find that use of Indian Mythology, customs traditions etc. for some moment we feel that the novel took birth from the womb of major incidents happened in India. The state of Emergency in The Great Indian Novel can be compared with writer Salman Rushdies Midnight Children. Mythological writings/events, political issues, role of policy makers, cultural identity Indian heritage etc. are used and cleverly mingle by Shashi Tharoor in his novels.

References:

- Iyenger K.R.S.- Indian Writing In English
- Ghosh Tapan K.- The Great Indian Novel A Critical Study
- Ayyappa Panikar K.- The Post Modern Indian English Novel
- International Journal of Applied Research& Studies

काळा पैसा आणि भ्रष्टाचार : कारणे आणि उपाययोजना

प्रा. माधुरी पं.राखुडे

व्यावसायिक अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख

वाणिज्य विभाग

इंदिरा महाविद्यालय कळंब जि. यवतमाळ

गोषवारा —

काळा पैसा आणि भ्रष्टाचार हा भारतीय अर्थव्यवस्थेला भेडसावणारा प्रश्न आहे. भारतातील राजकारणी, भांडवलदार, उद्योजकांनी सरकारचा कर बुडवून कोटयावधी रूपयाची मालमत्ता गैरमार्गाने जमा करून परकीय बँकांत ठेवली त्यामुळे या लोकांचे काळे कर्तृत्व व भ्रष्टाचार यामुळे भारतीय अर्थव्यवस्था ही संकटात सापडली आहे. कारण लोकांच्याच पैशातून राजकीय नेत्यांनी स्वतःचे हित जोपासले आहे. त्यामुळे भारतातील वेगवेगळ्या क्षेत्रात भ्रष्टाचार झालेला आढळतो.

भारतातील विविध घोटाळे जसे की, २ जी स्पेक्ट्रम घोटाळा, कोळसा खान घोटाळा, राष्ट्रकुल घोटाळा तसेच महाराष्ट्रातील आदर्श व जलसिंचन घोटाळा इ. घोटाळ्यांमुळे भ्रष्टाचारातून काळा पैसा वाढला आहे. त्यामुळे लाच देणार नाही व लाच घेणार नाही हे सत्तेतील लोकांनीच ठरविले तर भारतातील काळ्या पैशाचे ग्रहण कमी होईल. स्वीस बँकेत भारताचा पंचविस लाख कोटी रूपये आहेत त्यामुळे महागाई आटोक्यात येत नाही. परिणामी भ्रष्टाचार वाढतो. कारण भारतातील बरीच लोकसंख्या दारिद्र्यात असल्यामुळे ते कर भरू शकत नाहीत व आपल्या गरजा पूर्णपणे भागवू शकत नाहीत. पण वैध मार्गाने मिळणारा पैसा लपवण्याकडे यांचा कल असतो. त्यातून भ्रष्टाचार वाढीस लागतो.

भ्रष्टाचार कमी करण्यासाठी काळा पैसा सरकारी तिजोरीत जमा केला तर वित्तीय तुट भरून येईल. जोपर्यंत भ्रष्टाचार कमी होणार नाही तोपर्यंत काळ्या पैशाचे संकट भारतीय अर्थव्यवस्थेसमोर उभे राहणार आहे. यासाठी सार्वजनिक स्तरावर आवश्यक असणारी पारदर्शकता निर्माण करणे आवश्यक आहे.

प्रस्तावना—

संपूर्ण जगात अर्थव्यवस्थेमध्ये काळ्या पैशाचे प्रमाण खूप मोठे आहे. काळा पैसा म्हणजे ज्या पैशाचा हिशोब आपण सरकारला देत नाही तो पैसा काळ्या पैशाची नोंद सरकार दरबारी न करण्या मागे अनेक कारणे आहेत. काळ्या पैशाच्या अस्तित्वाने अर्थव्यवस्थेत धोरणात्मक नियमांच्या जडणघडणीत आणि त्या धोरणांपासून मिळणऱ्या परिणामांमध्ये आमुलाग्र बदल घडून येतात. हे सरकारला माहित असूनही तसेच त्या काळ्या पैशाची एक समांतर अर्थव्यवस्था असूनही सरकार, सरकारी अधिकारी यांना काळ्या पैशाच्या निर्मितीवर बंधन टाकतांना दिसत नाही.

समांतर अर्थव्यवस्थेची अर्थ — 'देशाचे संविधान आणि त्या देशातील शासनाने केलेले कायदे यांचे पालन करून जे आर्थिक, औद्योगिक, व्यापारिक आणि धनाशी संबंधित (मालमत्तेशी संबंधित) व्यवहार होतात त्या सर्वांचा समावेश असलेल्या अर्थव्यवस्थेला वैधानिक अर्थव्यवस्था असे म्हणतात. परंतु देशाच्या कायद्यांचे पालन न करता, अवैध मार्गांनी वरील प्रकारचे व्यवहार होत असतील तर अशा व्यवहारानी मिळून बनणाऱ्या अर्थव्यवस्थेला समांतर अर्थव्यवस्था असे म्हणतात.'

काळ्या पैशाची सुरवात स्वातंत्र्यापूर्वी झाली असली तरी आजपर्यंत प्रत्येक व्यक्तीला त्याचे उत्तर भेटलेले नाही. पैसा म्हणजे जीवन असले तरी काळा पैसा व भ्रष्टाचार हे आजच्या वर्तमान जनतेसमोरील एक यक्ष प्रश्न आहे.

उद्दीष्टे :—

- १) भारतीय अर्थव्यवस्थेतील काळ्या पैशाची व कराची प्रवृत्ती अभ्यासने.
- २) पैशामुळे वाढणाऱ्या भ्रष्टाचाराच्या कारणांचा शोध घेणे व भ्रष्टाचार कमी करण्यासाठी उपाययोजना सुचविणे.

संशोधन पद्धती :—

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी भारतातील काळा पैसा व भ्रष्टाचार वाढीची कारणे आणि उपाययोजनासाठी दुय्यम साधन सामग्रीचा अवलंब करण्यात आला आहे.

अर्थव्यवस्था व काळा पैसा—

भारत व काळा पैसा यांचा संबंध जोडला गेला आहे. स्वातंत्र्यापूर्वी दुसऱ्या महायुद्धापासून महागाई व भ्रष्टाचार वाढला त्यातूनच काळ्या पैशाचे लोण सर्वत्र पसरल्या गेले लाचखोर, स्मगलिंग, बनावट कागदपत्राची गुन्हेगारी यासारख्या माध्यमातून काळा पैसा साठवला जातो. या काळ्या पैशाचे दोन वेगवेगळे मार्ग आहेतकृ

१) परदेशात पाठविलेला पैसा

२) साठेबाजीसाठी वापरलेला पैसा

नविन आर्थिक धोरणानुसार भ्रष्टाचाराला चांगलाच वाव मिळालेला दिसतो. २००६ साली भारतीयांचा २३३७३ कोटी रु. काळा पैसा होता. मात्र त्यात घट होवून २०१० अखेरीस ९२२५ कोटी रु. स्वीस नॅशनल बँकेत होता. असे स्वीस परराष्ट्र मंत्रालय व विदेशी मंत्रालयाने विचारणा केली असता सांगितले आहे. एक्झटीकेटीव्ह समरी रिपोर्टनुसार २००८ पर्यंत भारतात एकूण ६४० अब्ज डॉलर एवढे काळ्या पैशाचे धन आहे. त्यातील ७२ टक्के भारताबाहेर व २८ टक्के भारतात आहे. यावरून भारतातला एकूण काळा पैसा भारतीय राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या ५ टक्के एवढा आहे. अमेरिका, इंग्लंड, जर्मनी, फ्रान्स, स्वित्झर्लंड, सिंगापूर इ. विकसीत देशाकडे हा ओष गेल्याचे दिसते. यातले ४६ टक्के काळे धन विकसीत देशांच्या बँकातून तर ५४ टक्के धन तेथील फायनांसीयल सेंटरमधून गेलेले आहे.

काळा पैसा निर्माण होण्याची कारणे —

१) युद्धकाळात निर्माण झालेल्या कमतरता :-

भारतात काळ्या पैशाच्या प्रवृत्तीला दुसऱ्या महायुद्धापासून सुरुवात झालेली दिसून येते. युद्धकाळात जीवनावश्यक वस्तुंचा तुटबडा असल्याने सरकार त्यावर नियंत्रण टाकून वस्तुंचे भाव नियंत्रित करतात. अशा परिस्थितीचा लोक व्यापारी फायदा घेवून साठेबाजी करून मोठ्या प्रमाणात पैसा मिळवितात व हा बेहिशेबी पैसा गैरव्यवहारासाठी वापरण्यात येतो.

२) राजकारणी पक्षाला देणग्या—

१९६८ पासून सरकारने राजकारणी पक्षाला देणग्या देणे बंद केले असले तरी दुसऱ्या मार्गाने यामध्ये मोठी वाढ झालेली दिसून येते. परिणामी काळा पैश्यामध्ये वाढ होते.

३) सार्वजनिक क्षेत्र—

काळा पैसा निर्माण होण्यास सार्वजनिक क्षेत्र मोठ्या प्रमाणात कारणीभूत आहे. सार्वजनिक क्षेत्रात टेंडर मंजूर करण्यासाठी कॉन्ट्रॅक्टर नेत्यांना व अधिकाऱ्यांना काळ्या पैशाचा उपयोग करून टेंडर मंजूर करून घेतात.

४) बेकायदेशीर संपत्तीचे हस्तांतरण —

शहरी भागात मोठ्या प्रमाणावर संपत्तीचे हस्तांतरण करताना कायद्याचा गैरवापर करून जमीन, इमारत यासाठी मोठ्या प्रमाणात कर चुकविला जातो.

५) चुकीची कररचना —

कररचनेतील त्रुटी देखील काळा पैसा निर्माण होण्यास कारणीभूत आहेत. उत्पन्नावर आकारला जाणारा कर हा मोठ्याप्रमाणात लपविला जातो. तसेच व्यापारी ग्राहकांना वस्तूखरेदीची पावती देत नाहीत व ग्राहकही आर्वजून पावती मागत नाही. परिणामतः मोठ्या प्रमाणात कर लपविला जातो. व काळ्या पैशाची निर्मिती होते.

काळा पैसा कमी करण्यासाठी उपाययोजना —

१) करपध्दती सुधारणा—

भारतीय कर रचनेत अनेक दोष आहेत. अर्थातच कर चुकविण्यासाठी अनेक पळवाटा शोधल्या जातात. त्यासाठी कररचनेत सुधारणा करण्यासाठी १९५३ ला Taxation Enquiry Commission नेमले तसेच १९५६ ला The Direct Taxes Administrative Enquiry Committee नियुक्त करून त्रुटी दूर केल्या आहेत.

स्वेच्छा जाहीर योजना —

वेळोवेळी सरकारने स्वेच्छा जाहीर योजना काळा पैसा बाहेर काढण्यासाठी जाहीर केली आहे. या विविध योजनेमुळे १९६५ ला सरकारला ५० कोटीचा महसूल मिळाला. १९७६ ला २५७ कोटी, १०८५ ते मार्च १९८७ ला ४५९ कोटी, व १९९७ ला चीदंबरम वित्त मंत्री असताना अशी योजना जाहीर केली त्यावेळी सरकारला १०५०० कोटी रू. अतिरिक्त महसूल मिळाला. त्यावेळी ३३००० कोटी रू० काळा पैसा जाहीर झाला.

३) चलनातील नोटा रद्द करणे—

काळा पैसा बाहेर काढण्यासाठी सरकार अचानक नोटा रद्द करते. १९७८ ला १०००,५०००,१०००० रू. नोटा रद्द केल्या व त्याबदल्यात आरबीआय ने नवीन नोटा दिल्या.

४) धाडी —

संशयीत कर चुकविणाऱ्यांच्या घरावर धाडीघालून आक्षेपार्ह पैसा, जडजवाहिर, इतर मौल्यवान वस्तू, खोटे हिशोब असे साहित्य सापडले त्याच्यावर मोठया प्रमाणात दंड आकारला.

काळया पैश्यामुळे उद्भवणारे घातक परिणाम—

- १) राष्ट्रीय साधन सामग्रीचा गैरवापर
- २) विषमतेमध्ये वाढ
- ३) नैतिक मुल्यांचे अधःपतन
- ४)नियोजित कार्यात बाधा
- ५) भाववाढ
- ६) मौद्रिक धोरणावर विपरीत परिणाम

या सर्वांचा परिणाम आपल्या आर्थिक व सामाजिक विकासावर होत असल्याने काळा पैसा हा आर्थिक विकासाला अडथळा ठरत आहे.

संदर्भ —

१. भारतीय अर्थशास्त्र विकास व पर्यावरणात्मक अर्थशास्त्र — डॉ. जी. एन. झामरे
२. भारतीय अर्थव्यवस्था — मिश्र पूरी
३. लोकसत्ता — दैनिक वृत्तपत्र
- 4- www.loksatta.com

महिला सशक्तीकरण मे डॉ. बाबासाहब अंबेडकर की भूमिका

प्रा. रोहित सुधाकर वनकर (कार्यकारी प्राचार्य)

नुरजहाँ बेगम सलाम अहमद कला व वाणिज्य महाविद्यालय

वणी. जि. यवतमाळ

प्रस्तावना

महिला मुक्ती करने का संकल्प डॉ. बाबासाहब अंबेडकर इन्होंने किया था। महिलाओं के गुलामी के विरुद्ध उनकी भूमिका थी। मनुस्मृति यह केवल जाती संस्था का समर्थन करती है ऐसा नहीं तो वह पुरुष सत्ता का भी समर्थन करती है। स्त्री को एक व्यक्ती, एक मनुष्य के रूप में देखना चाहिए मनुष्य स्त्री को संपत्ती मानता है। स्त्री हत्या यह उसे सामान्य अपराध लगता है। बाबासाहब ने मनुप्रणीत सभी भुमीकाओं का विरोध कर स्त्री मुक्ती और स्त्री समता लाने में प्रयास किये।

डॉ. बाबासाहब अंबेडकर के कार्य

महिला ओ का सहभाग — महिला ओ को सामाजिक आंदोलन में सहभाग लेना चाहिए इसलिए १९२७ से अंतिम समय तक महिला परिषद सभा लेकर और महिलाओ को सम्मिलित कर महिला शक्ती को जागृत करने का प्रयास किया। साथ ही सभी समाज, पंथ, भाषा, जाती की शोषित महिला ओ को मुक्ती दिलाने हेतु प्रयास किये क्यो की सभी समाज घटक में शोषित महिलाएँ हैं लेकिन समाज के प्रतिगामी लोगो द्वारा इसका विरोध हुआ।

महिला स्वतंत्रता जाहीरनामा — महिलाओ के उत्थान हेतु निर्मित महिला स्वतंत्रता जाहीरनामा में डॉ. बाबासाहब अंबेडकर कहते हैं की विवाह पश्चात पत्नी पुरुषो की समान अधिकारी गृहिणी होनी चाहिए। लड़के के जैसे ही लड़की को भी शिक्षा देकर स्वाभिमान के साथ स्वतंत्र रूप से जिवन जीने के लिए प्रेरित करना चाहिए। महिला ओ की प्रगती से ही उस समाज की प्रगती का मुल्यांकन होता है।

महिला उत्थान में शिक्षा का महत्व — डॉ. बाबासाहब अंबेडकर ने महिला शिक्षा को महत्व दिया। शिक्षित बनो संगठीत बनो और संघर्ष करो इस संदेश में महिलाओ के लिए संदर्भ महत्वपूर्ण है। उन्होने अनेक महिला परिषदाओं में महिला शिक्षा का महत्व समझाया

अखिल भारतीय बहिष्कृत परिषद — डॉ. बाबासाहब अंबेडकर इन्होंने १९२७ में अखिल भारतीय बहिष्कृत परिषद में महिला शिक्षा विषयक महत्व समझकर दिया। उस ठराव में उन्होने जिस स्थान पर पाठशाला होंगी वहाँ के लोगो ने लड़कियों को शिक्षा देनी चाहिए। अगर पाठशाला छोड़ते हैं तो उन्हें दंडित करना चाहिए। ऐसा नियम करना चाहिए। व्यक्ती की शिक्षा, उच्च शिक्षा और शिक्षा के अन्य घटकों पर मार्गदर्शन पर साहित्य लिखा। स्त्री वादी भुमिका में से महिला ओ का नया शास्त्र निर्माण किया।

महिला जागृती — डॉ. बाबासाहब अंबेडकर इन्होंने महिलाओं में महिला के तौर पर जिवन जीने का स्वाभिमान को बढ़ावा दिया। क्योंकि एक स्वाभिमान अगर छोड़ा तो मनुष्य और पशु में किसी भी प्रकार का अंतर नहीं रहता। मनुष्य के समान जिवन जीना है तो महिला को स्वाभिमान होना आवश्यक है। महिला और पुरुष यह दोनों ही समान हैं। बल्कि स्त्री यह पुरुष की तुलना में श्रेष्ठ है।

कार्य की उपलब्धी — जब महिलाएँ आंबेडकरी आंदोलन की सभाओं को उपस्थित रहने लगी तब बाबासाहब का कार्य सही रूप से प्रारंभ हुआ। बाबासाहब के भाषण विचारों द्वारा महिला ओ ने स्वयं को तैयार किया। उनमें आत्मसन्मान जागृत हुआ। समाज को अपनी आवश्यकता है इसका एहसास होने लगा। इसलिए महिलाएँ सामाजिक कार्य में बाबासाहब के साथ आंदोलन में शामिल होने लगी और अपने आप महिलाओ कि स्वयं कि उन्नति होने लगी। आज वर्तमान में महिला प्रधानमंत्री, राष्ट्रपति पद तक पहुँच चुकी है !

महिला सशक्तीकरण तत्वज्ञान :

महिलाओं को किसी भी प्रकार के अधिकार नहीं थे। उन्हें वह अधिकार प्राप्त कर दिलाने में डॉ. बाबासाहब का महत्वपूर्ण योगदान है। क्योंकि उन्हें मालूम था की जो आंदोलन हम चला रहे हैं उसमें मनुष्यबल महत्वपूर्ण है सिर्फ पुरुष

और महिलाओं ने सहभागी होकर नहीं होगा तो महिला और पुरुषों ने साथ में आकर आंदोलन चलाना चाहिए तब जाकर इस आंदोलन में सफल होंगे ऐसे बाबासाहब के विचार थे । महिला किसी भी पिछड़े वर्ग की हो (ओ. बि.सी , एस. सी, एस. टी, एन. टी) सभिमहीला ओ ने कार्य कर अपनि प्रगति करनी चाहिए । साथ ही अपना रहन ,सहन,आचार विचार में सुधार लाना चाहिए । ऐस विचार व्यक्त किये ! बाबासाहब के इन्ही विचारों का प्रभाव महिलाओं पर पडा और उनकी सभामे महिलाएँ बड़ी मात्रा में आने लगी बाबासाहब कहते थे संसारिक समस्याएँ यह महिला और पुरुष साथ में मिलकर जिस प्रकार जुड़ते है उसी प्रकार समान संसार की समस्याएँ एक साथ मिलकर सुलझानी चाहिए ।

संविधान में प्रावधान

बाबासाहब ने समता,स्वतंत्रता और सामाजिक न्याय पर आधारित संविधान के माध्यम से महिलाओं को विकास के अवसर प्रधान कर प्रगति करने के लिए प्रोत्साहित किया । परिणामतः आज प्रत्येक स्त्री यह सफलता प्राप्त कर आगे बढ़ रही है । १९१९ में महिलाओं पर अत्याचार और विवाह विच्छेद इस संदर्भ में महिलाओं को संरक्षण प्रदान करनेवाला कानून का निर्माण किया । बाबासाहब ने जब मंजुस्मृती दहन किया तब पचास से भी अधिक महिलाएँ शामिल हुए। २० जुलै १९२४ को बहिष्कृत हितका रिणी सभा स्थापन की। इस संस्था के माध्यम से शोषित लोगों में सामाजिक , राजनीतिक व आर्थिक समानता प्रस्थापित करना। महिलाओं के लिए होस्टेल निर्माण करता यह कार्य प्रारंभ किया

१९३७ में हिंदू महिलाओं के लिए संपत्ती विषयक कानून पारित किया । इसलिए अंग्रेज सरकारने १९४१ में “दि हिंदु कोड ” समिती नियुक्त की १९४८ में अक्तुबर महिने में सुधारीत बिल प्रस्तुत किया । इसबिल को हिंदु कोड बिल इस नाम से पहचान प्राप्त हुयी । इसबिल में दलीत,आदीवासी, ओ.बि.सी और सामान्य महिलाओं का विचार किया गया। हिंदु कोड बिल के कारण महिलाओं को पुरुषों के जैसे ही अधिकार प्राप्त हुऐ इस बिल के कारण महिलाओं को विवाह विच्छेद का अधिकार प्राप्त हुआ । पतीने दुसरा विवाह किया तो उसे आर्थिक सहायता प्राप्त होने वाली थी विवाह कानुनी होने के कारण दुसरा विवाह योग्य कारण के अभाव में करने पर पांबंदी आनेवाली थी । महीलाओं को गोद लेने का अधिकार प्राप्त होने वाला था । लडकियों को भी गोद लेने का अधिकार प्राप्त होने वाला था । पिता के संपत्ती पर लडके के जैसा समान अधिकार प्राप्त होने वाला था । अंतरजातीय विवाह को मान्यता प्राप्त होने वाली थी यह सभी प्रावधान हिंदु कोड । बिल में थे इस बिल में सभी स्तर के महिलाओं को विकास और उन्नती का मार्ग था आरक्षण यह उपकार न होकर प्रतिनिधित्व है । सभी सामान्य महिलाओं को प्राप्त होना चाहिए । बंचित समाज के महिलाओं को सत्ता में सहभाग प्राप्त होगा । भारत के सभी महिलाओं की प्रगती के लिए बाबासाहब अंबेडकर ने यह बिल पेश किया ।

भारतीय संविधान के शिल्पकार बाबासाहब अंबेडकर इन्होंने जो भुमिका रखी उस भूमिका को आज वर्तमान में समझा गया है उस भुमिका समर्थन प्राप्त हुआ है ।

सारांश

प्रस्तावना

महिला मुक्ती करने का संकल्प डॉ. बाबासाहब अंबेडकर इन्होंने किया था । महिलाओंके गुलामीके विरुद्ध उनकी भुमिका थी । मनुस्मृती यह केवल जाती संस्था का समर्थन करती है ऐसा नहीं तो वह पुरुष सत्ता का भी समर्थन करती है । स्त्री को एक व्यक्ती, एक मनुष्य के रूप में देखना चाहिए मनुष्य स्त्री को संपत्ती मानता है । स्त्री हत्या यह उसे सामान्य अपराध लगता है। बाबासाहब ने मनुप्रणीत सभी भुमीकाओं का विरोध कर स्त्री मुक्ती और स्त्री समता लाने में प्रयास किये।

डॉ. बाबासाहब अंबेडकर के कार्य

महीला ओ का सहभाग — महीला ओ को सामाजिक आंदोलन में सहभाग लेना चाहिए इसलिए १९२७ से अंतिम समय तक महिला परिषद सभा लेकर और महिलाओं को सम्मिलित कर महिला शक्ती को जागृत करने का प्रयास किया । साथ ही सभी समाज,पंथ,भाषा,जाती की शोषित महिला ओ को मुक्ती दिलाने हेतु प्रयास किये क्यो की सभी समाज घटक में शोषित महिलाएँ है लेकिन समाज के प्रतिगामी लोगो द्वारा इसका विरोध हुआ ।

महिला स्वतंत्रता जाहीरनामा — महिलाओ के उत्थान हेतु निर्मित महिला स्वतंत्रता जाहीरनामा मे डॉ. बाबासाहब अंबेडकर कहते है की विवाह पश्चात पत्नी पुरुषो की समान अधिकारी गृहिणी होनी चाहिए। लडके के जैसे ही लडकी को भी शिक्षा देकर स्वाभिमान के साथ स्वतंत्र रूप से जिवन जीने के लिए प्रेरित करना चाहिए । महिला ओ की प्रगती से ही उस समाज की प्रगती का मुल्यांकन होता है।

महिला उत्थान में शिक्षा का महत्व — डॉ. बाबासाहब अंबेडकर ने महिला शिक्षा को महत्व दिया । शिक्षित बनो संगठीत बनो ओर संघर्ष करो इस संदेश में महिलाओ के लिए संदर्भ महत्वपूर्ण है । उन्होने अनेक महिला परिषदा ओं मे महिला शिक्षा का महत्व समझाया

अखिल भारतीय बहिष्कृत परिषद — डॉ. बाबासाहब अंबेडकर इन्होने १९२७ मे अखिल भारतीय बहिष्कृत परीषद में महिला शिक्षा विषयक महत्व समझकर दिया । उस ठराव मे उन्होने जिस स्थान पर पाठशाला होंगी वहाँ के लोगो ने लडकीयो को शिक्षा देनी चाहिए । अगर पाठशाला छोडते है तो उन्हे दंडित करना चाहिए । ऐसा नियम करना चाहिए । व्यक्ती की शिक्षा, उच्च शिक्षा और शिक्षा के अन्य घटको पर मार्गदर्शन पर साहित्य लिखा । स्त्री वादी भुमिका में सें महिला ओं का नया शास्त्र निर्माण किया ।

महिला जागृती — डॉ. बाबासाहब अंबेडकर इन्होने महिलाओं में महिला के तौर पर जिवन जीने का स्वाभिमान को बढावा दिया । क्योंकि एक स्वाभिमान अगर छोडा तो मनुष्य और पशू में किसी भी प्रकार का अंतर नही रहता । मनुष्य के समान जिवन जीना है तो महिला को स्वाभिमानी होना आवश्यक है । महिला और पुरुष यह दोनो ही समान है । बल्कि स्त्री यह पुरुष की तुलना में श्रेष्ठ है।

संविधान में प्रावधान

बाबासाहब ने समता,स्वतंत्रता और सामाजिक न्याय पर आधारित संविधान के माध्यम से महिलाओ को विकास के अवसर प्रधान कर प्रगति करने के लिए प्रोत्साहित किया । परिणामतः आज प्रत्येक स्त्री यह सफलता प्राप्त कर आगे बढ रही है । १९१९ मे महिलाओ पर अत्याचार और विवाह विच्छेद इस संदर्भ में महिलाओ को संरक्षण प्रदान करनेवाला कानून का निर्माण किया । बाबासाहब ने जब मंजुस्मृती दहन किया तब पचास से भी अधिक महिलाएँ शामिल हुए। २० जुलै १९२४ को बहिष्कृत हितका रिणी सभा स्थापन की। इस संस्था के माध्यम से शोषित लोगो मे सामाजिक , राजनितीक व आर्थिक समानता प्रस्थापीत करना। महिलाओ के लिए होस्टेल निर्माण करता यह कार्य प्रारंभ किया

संदर्भ :-

डॉ. बाबासाहब अंबेडकर रायटिंग अँड स्पिचेस

समग्र डॉ. बाबासाहब अंबेडकर

सकाल समाचारपत्र

दैनिक पुण्यनगरी

दैनिक दिक्षा विशेषांक (दैनिक सकाल)

भारताच्या आर्थिक विकासात सोव्हियत रशियाचा सहभाग

इ. स. १९४७ ते १९८५

प्रा. एन. आर. ठवळे,

इतिहास विभाग, इंदिरा महाविद्यालय, कळंब.

भारत सोव्हियत संबंधाचा सर्वात प्रथम उल्लेख रशियाचा व्यापारी अफानासी निकितीन याने केलेला दिसतो. पोर्तुगीज प्रवासी वास्को-द-गामा यांच्या आधी हा प्रवासी व्यापारी भारतात आल्याचा उल्लेख रशियन साहित्यात आढळतो. म्हणून त्याला भारत -रशिया मैत्रीचा अग्रदूत म्हणून ओळखले जाते. त्याने भारतीय संस्कृती, व्यापार, शिल्पकला इ. परिचय रशियन जनतेला करून दिला होता. १७ व्या शतकात रशियातील अस्त्रखान या शहरात भारतीय व्यापाऱ्यांची मोठी वसाहत होती. त्यांच्या मार्फत भारत - रशिया व्यापार वृद्धिंगत होत होता. १७८८ मध्ये रशियात रशियन भाषेत भगवत गीतेचे भाषांतर झाले. रशियन लेखक झुकोव्हस्कीने नलदमयंती या पुस्तकाचे रशियन भाषेत भाषांतर केले. इतिहासकार न. म. करामजीन ने शाकुंतलचे भाषांतर रशियन भाषेत केले आणि कालीदास हा होमर एवढाच प्रतिभाशाली आहे हे जगाला सांगितले. इंग्रजा विरोधी झालेल्या १८५७ च्या उठावाच्यावेळी संपूर्ण रशियात इंग्लंड बदल रोष निर्माण झाला. रशियाचा महान लेखक टॉलस्टॉय यांनाही भारतीय प्रजेबद्दल सहानुभूती होती. दुसरा एक महत्वाचा रशियन लेखक मॅक्झीम गोर्कीने भारतात इंग्रजांनी चालवलेल्या दडपशाही विरोधी रशियात आवाज उठविला होता. १९१७ च्या रशियन राज्यक्रांतीने भारतीय लोक बरेच प्रभावित झाले होते, परंतु भारत-रशिया मैत्री स्थापन होऊ नये म्हणून इंग्लंड प्रयत्नशील होता. वैचारिक मतभेद असले तरी लेनिन बदल महात्मा गांधींना सहानुभूती होती. १९३० मध्ये भारतीय लेखक रविंद्रनाथ टागोर यांनी सोव्हियत रशियाला भेट दिली. १९४६ मध्ये संयुक्त राष्ट्रसंघाच्या बैठकित रशियन प्रतिनिधींनी भारताला तात्काळ स्वातंत्र्य द्यावे इंग्लंडने याबद्दल उदासिन राहू नये, असे मत व्यक्त केले. परिणामतः भारतीय स्वातंत्र्य सेनानींना रशिया बद्दल जवळीकता वाटू लागली. विशेषतः पंडित नेहरूंना सोव्हियत रशिया बद्दल आकर्षण निर्माण झाले. भारताचा खरा शेजारी, खरा मित्र सोव्हियत रशिया होऊ शकतो असे त्यांनी जाहिर केले. परिणामतः १३ एप्रिल १९४७ रोजी भारत - साव्हियत राजनैतिक संबंध स्थापन करण्याची घोषणा करण्यात आली. परिणामतः इंग्लंड प्रचंड दुःखावले. भारताला स्वातंत्र्य मिळाल्यावर भारत - साव्हियत मैत्रीचे पर्व खाऱ्या अर्थाने सुरू झाले. भारताच्या आर्थिक विकासात वेगवेगळ्या क्षेत्रात रशियाने मोठे योगदान दिले.

१) लोह उद्योग :

लोह उद्योग हा देशाच्या आर्थिक विकासातील अत्यंत महत्वाचा घटक असल्यामुळे लोह उद्योगाचा विकास झाल्याशिवाय देशाचा विकास होत नाही हे लक्षात घेऊन स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर भारत भांडवलशाही राष्ट्रांकडे मदतीच्या आशेने पाहत होता. अमेरिकेकडेही भारताने या बद्दल मदत मागितली पण भांडवलशाही राष्ट्रे व अमेरिका भारता बद्दल उदासिन होते. म्हणून भारताने सोव्हियत रशियाकडे मदत मागितली. त्या आधारावर १९५५ मध्ये रशियाने मध्य प्रदेशातील भिलाई येथे पहिला लोह पोलाद प्रकल्प उभारण्यासाठी मोठी आर्थिक मदत केली. १९५९ मध्ये तिथे लोखंडाचे उत्पादन सुरू झाले. आज हा प्रकल्प देशाची २३ टक्के लोखंडाची गरज भागवतो. एवढ्यावर भागत नसल्यामुळे भारताने बोकारो येथे दुसरा लोखंड प्रकल्प उभारण्याचे ठरवले. त्यासाठीही सर्वप्रथम अमेरिकेची मदत मागितली मात्र अमेरिकेने त्याकडे फारसे गांभिर्याने पाहिले नाही म्हणून भारताने परत रशियाकडे मदत मागितली. त्याच्या मदतीने बोकारो येथे लोह प्रकल्प सुरू झाला आणि अल्पावधित या प्रकल्पात उत्पादन सुरू झाले. त्यानंतर विशाखापटनम येथील प्रकल्पाला सुध्दा रशियाने मोठ्याप्रमाणात मदत केली. तिथेही लोखंड उत्पादनाला सुरुवात झाली. लोह उद्योगाबरोबर बॉक्साईड, तांबे, जस्त आणि अलॅम्युनियम इत्यादी उद्योगामध्ये सुध्दा सोव्हियत रशियाने भरिव मदत केली.

२) तेल उद्योग:

तेल उद्योग क्षेत्रातही भांडवलशाही राष्ट्रांनी भारताला सहकार्य करण्याचे नाकारले म्हणून भारताने यासाठी सुध्दा सोव्हियत रशियाची मदत घेतली. १९५५ मध्ये सोव्हियत रशियाचे तेल संशोधक मंडळ भारतात आले आणि त्यांनी भारतीय तेल संशोधकांसोबत देशाचा सर्वे केला अन् त्यातून जून १९५८ मध्ये खंबातच्या आखातात सर्वप्रथम तेल व नैसर्गिक वायूचा शोध लावला आणि लवकरच तिथून तेलाचे उत्पादन सुरू झाले. त्यानंतर अंकलेश्वर येथे सुध्दा तेल निर्मिती उद्योग सुरू झाला. याशिवाय आसाम, गुजरात इ. राज्यात सुध्दा तेल संशोधन झाले. बिहार मध्ये बरौनी, गुजरातमध्ये कोयाली, उत्तर प्रदेशात मथूरा इ. ठिकाणी तेल उत्पादन सुरू झाले. त्यामूळे देशाची मोठी गरज भागू लागली आणि पैसाही वाचू लागला.

३) विद्युत क्षेत्र :

देशाची आर्थिक भरभराट व्हावी यासाठी लोह, पोलाद, तेल याशिवाय विजेचीही मोठी आवश्यकता होती. त्यामूळे विजेचे उत्पादन वाढविणे आवश्यक होते. त्यासाठी नेहरूंनी सोव्हियत रशियाची मदत घेतली आणि सर्वप्रथम तामिळनाडूमध्ये नेवेली येथे विद्युत निर्मिती प्रकल्प उभारला गेला. त्याचे उत्पादन १९५९ मध्ये सुरू झाले. या प्रकल्पात कोळशाचा वापर करून वीज तयार केली गेली. १९६१ मध्ये उत्तर प्रदेशात ओबरा १९६२ मध्ये मध्य प्रदेशात कोरबा या ठिकाणी विद्युत निर्मिती केंद्र सुरू झाले. या प्रकल्पामध्ये सुध्दा कोळसाचाच वापर होत असे. कोळसापासून विद्युत निर्मिती करण्यापेक्षा जल विद्युत कमी खर्चात व प्रदूषण न होता वीज तयार होते हे लक्षात घेऊन देशात भाकरा नागल धरणा जवळ जलविद्युत केंद्र उभारण्याचे ठरले. १७ नोव्हेंबर १९५५ रोजी या प्रकल्पाचे उद्घाटन झाले. सोव्हियत रशियाने यासाठी सुध्दा तन मन धनाने मदत केली. त्यामूळे तिथूनही लवकरच वीज निर्माण होऊ लागली. ७५०० गावांना व शहरांना विजेचा पुरवठा सुरू झाला. तसेच ६५ लाख एकर शेतीला ओलीताची सोय झाली. याशिवाय लेअर, शिलेर, मेटूर, हिराकूड, बालीमेला, लिंगनमकी इ. ठिकाणी भारतात जल विद्युत केंद्र उभारण्यात आली. पतरातू, हरद्वगंज, इ. ठिकाणी औष्णिक वीज केंद्र सोव्हियत संघाच्या मदतीने उभारण्यात आली. या सर्व विद्युत केंद्रांची उत्पादन क्षमता पुढील प्रमाणे होती.

अ.क्र.	विद्युत प्रकल्प	क्षमता मेगावॉट		विद्युत प्रकल्प	क्षमता मेगावॉट
१.	नेवेली	६००	७.	पतरातू	४००
२.	भाकरा नागल	६००	८.	हरद्वगंज	१००
३.	कोरबा	२००	९.	हिराकूड	२५
४.	ओबरा	२००	१०.	बालीमेला	३६०
५.	लेअर खिलेर	२३०	११.	लिंगनमकी	५२
६.	मेटूर	२२४			

असे लहान मोठे ११ विद्युत प्रकल्प सोव्हियत संघाच्या मदतीने भारतात तयार झाले. त्या केंद्रांची एकूण उत्पादन क्षमता ३०४४ मेगावॉट एवढी होती. पंतप्रधान राजीव गांधींनी १९८५ मध्ये सोव्हियत रशियाला भेट दिली त्या भेटीत उत्तर प्रदेशात कलहगंज येथे ८८० मेगावॉट औष्णिक विद्युत केंद्र निर्मितीस रशियाने मदत देण्याचे आश्वासन दिले.

४) अवजड मशीन निर्मिती :

विविध उद्योग क्षेत्रात वेगाने प्रगती करायची असेल तर मोठ्या अवजड यंत्रांची निर्मिती देशात होणे आवश्यक आहे हे लक्षात घेऊन १९६१ मध्ये सोव्हियत संघाच्या सहकार्याने रांची येथे अवजड मशीन उद्योग निर्मितीचा प्रकल्प उभारण्यात आला. त्यासाठी रशियाने भारतीय कारागीर व इंजिनियर्सना प्रशिक्षण दिले. दुर्गापूर येथे वेगवेगळ्या प्रकारच्या आकाराची व वेगवेगळ्या प्रकारच्या खणनासाठी विविध यंत्रे निर्माण करण्याचा कारखाना निर्माण करण्यात

आला. १९७० मध्ये हरिद्वार येथे अवजड विद्युत यंत्र निर्मितीचा कारखाना सुरू झाला. डिसेंबर १९८० मध्ये तीनही कारखान्याची उत्पादन क्षमता वाढवण्यासाठी दोन देशांमध्ये करार झाला.

५) कोळसा व औषध निर्माण उद्योग :

देशाच्या विकासासाठी कोळसा उद्योग अत्यंत महत्वाचा घटक आहे. म्हणून सोव्हियत रशियाच्या सहकार्याने भारतात विविध ठिकाणी कोळसाच्या खाणीतून आधुनिक पद्धतीने खणन सुरू झाले. त्यात बांक, सुराकछार, कोरबा, शिंगरोली, राणीगंज, रामगड, इ. कोळसा खाणींचा उल्लेख करावा लागतो.

स्वातंत्र्यप्राप्ती पूर्वी औषध निर्माण शास्त्रात देश अत्यंत मागासलेला होता. स्वातंत्र्यप्राप्तीनंतर सोव्हियत संघाच्या मदतीने देशात तीन मोठे औषध निर्माण कारखाने उभारण्यात आले. त्यात हैद्राबादचा रासायनिक औषध निर्मितीचा कारखाना ऋषिकेश येथे अँटीबायोटिक औषध निर्मिती कारखाना, मद्रास येथे शल्यचिकित्सा उपकरण निर्माण कारखाना इ. १९५३ मध्ये औषध निर्मिती शास्त्रातील सोव्हियत रशियाची एक तज्ञ टिम भारतात आली आणि त्यांनी भारतीयांना योग्य मार्गदर्शन करून योग्य सहकार्य दिले. १९६८ मध्ये हैद्राबाद रासायनिक औषध निर्माण कारखाना उभारण्यात आला. त्यात तीसपेक्षा जास्त प्रकारची औषधे तयार होऊ लागली. त्या कारखान्यांची उत्पादन क्षमता वार्षिक २००० टन पर्यंत पोहचली. तर ऋषिकेश येथील कारखान्याची उत्पादन क्षमता २९० टन प्रति वर्ष झाली. व मद्रास येथील कारखान्याची उत्पादन क्षमता वार्षिक २५ लाख टन ऐवढी होती.

६) कृषि क्षेत्र :

भारत कृषी प्रधान देश असून शेतीची उत्पादन क्षमता अत्यंत कमी होती. त्यामुळे लोकसंख्येला अन्न धान्य पुरत नव्हते. त्यासाठी अन्न धान्याचे उत्पादन वाढवणे आवश्यक होते म्हणून शेतीचे यांत्रिकीकरण करण्याचे देशाने ठरवले. त्यासाठी सोव्हियत रशियाची मदत घेण्यात आली. १९५६ मध्ये राजस्थान मधील सूरतगड येथे कृषी अवजारे, मशीनी, यंत्रे निर्मितीचा कारखाना उभारण्यात आला. त्यानंतर जेदसार, हिस्सार, रायचूर, गढवाल, कन्नूर इ. ठिकाणी कृषी अवजारे निर्मितीचे कारखाने स्थापन झाले. १९६९ मध्ये कृषीनिगम नावाची संस्था स्थापन करण्यात आली. त्याद्वारे विविध राज्यात कृषी अवजारे निर्माण करण्याचे कारखाने उभारण्याचे ठरविले. सोबतच वराह पालन, मत्स्य पालन, बकरी पालन, बाग बगीचे लागवड, इ. प्रोत्साहन देण्यात आले.

७) कुशल कारागीर निर्मिती :

देशाचे औद्योगिकीकरण सुरू झाल्यावर कारखान्यात कामकरणारे कामगार, इंजिनियर्स यांना त्या त्या कारखान्यात काम करण्याचे प्रशिक्षण देऊन कुशल कारागीर निर्मितीसाठी सोव्हियत संघाची मदत घेण्यात आली. अशा प्रकारे तीस वर्षांच्या कालावधीत १ लाख ३० हजार कुशल कारागीर निर्माण करण्यात आले. त्यासाठी देशात मोठ्या शहरात हैद्राबाद, खडगपूर, बंगलोर, रांची, भिलाई, बडोदा इ. प्रशिक्षण केंद्र निर्माण करण्यात आले.

८) विज्ञान व अंतरिक्ष सहयोग :

भारतीय शास्त्रज्ञ विक्रम साराभाई यांनी अंतरिक्ष विज्ञानाचे महत्व जाणले होते. त्यांच्यामते जगात जर सशक्त राष्ट्रांची भूमिका वठवायची असेल तर भारताला अंतरिक्ष विज्ञानात प्रगती करणे आवश्यक आहे. आणि त्यासाठी सोव्हियत रशिया देशाला सहकार्य करू शकतो असे त्यांनी म्हटले होते. आणि त्या प्रमाणे रशियाच्या मदतीने भारताचा पहिला उपग्रह आर्यभट्ट अवकाशात सोडण्यात आला. या उपग्रहाचे डिझाईन भारतीय शास्त्रज्ञ यु. आर. राव यांनी केली होते. ७ जून १९७९ रोजी भास्कर १ हा उपग्रह रशियाच्या मदतीने अवकाशात सोडल्या गेला तसेच २० नोव्हेंबर १९८१ रोजी भास्कर २ हा उपग्रह सुद्धा रशियाच्या मदतीने सोडल्या गेले. या उपग्रहांमुळे विविध विषयातील संशोधन नद्या, नाले, पहाड, कृषि क्षेत्र, मोसमी वारे, याबद्दलचा अभ्यास करणे सोपे झाले. १० एप्रिल १९८२ मध्ये भारताने अमेरिकेच्या मदतीने इनसॅट हा उपग्रह अवकाशात सोडला. मात्र काही महिन्यातच त्याने काम करणे बंद केले. असे होण्याला अमेरिकाच कारणीभूत आहे अशी टीका सर्वत्र झाली.

भारत स्वतंत्र झाला तेव्हा देशा समोर अनेक समस्या होत्या. त्या सोडवतांना भारताचे पंतप्रधान पंडित नेहरूंनी अत्यंत धैर्याने व कौशल्याने त्या सोडविल्या. जगातील कोणते राष्ट्र भारताला मदत करू शकते याचा अचूक अंदाज त्यांनी घेतला. आणि सोव्हियत रशियाची निवड त्यांनी केली. रशियानेही भारताला आपला खरा मित्र मानून सर्व क्षेत्रात मोलाची मदत केली. त्यामुळेच भारताचा औद्योगिक पाया मजबूत झाला. जगात आज भारताचे जे वनज आहे त्याचे बरेच श्रेय सोव्हियत रशियाला दिले तर वावगे ठरणार नाही.

संदर्भ :

१. रशियाचा इतिहास - डॉ. सूमन वैद्य.
२. नेहरूजी - राम नारायण चौधरी.
३. आधुनिक युरोप - धनंजय आचार्य.
४. सोव्हियत - भारत संबंध - म. क. अर्बाकोव्ह.
५. आधुनिक भारताचा इतिहास - डॉ. वि. भा. आठल्ये.
६. आधुनिक भारत का इतिहास - आर. एल. शुक्ल.
- ७- आंतरराष्ट्रीय संबंध - दिना नाथ वर्मा.

कुपोषण एक सामाजिक समस्या

प्रा. एस.वाय. लखदिवे

इंदिरा महाविद्यालय, कळंब जि. यवतमाळ

प्रस्तावना :-

सुदृढ बालके ही देशाची संपत्ती' देश जर बळकट आणि कणखर बनवायचा असेल तर कुपोषणाच्या समस्येचा नायनाट करणे आवश्यक आहे. पूर्वी कुपोषणाची समस्या ही मेळघाट, भामरागड या सारख्या भागापूरती मर्यादीत होती परंतु आता या समस्येने उग्ररूप धारण केले आहे. कुपोषणाची समस्या ही अवघ्या जगासाठी एक आव्हान असल्याचा गंभीर इशारा जागतिक आरोग्य संघटनेने दिला आहे.

भारत हा कृषिप्रधान देश असल्याने बहुसंख्य जनता ही ग्रामिण भागात राहाते. अज्ञान, गरीबी, अंधश्रद्धा अशा जाळ्यात ती सापडली आहे. कुठल्याही देशाच्या प्रगतीच्या मार्ग हा देशातील लोकांच्या आरोग्यावर अवलंबून असतो. आरोग्य व आहार यांचा घनिष्ठ संबंध आहे. आपल्या देशात गरीबीचे प्रमाण इतके जास्त आहे की, ४० प्रतिशत ग्रामीण व ५० प्रतिशत शहरी जनता यांची रोजची कॅलरीची आवश्यकता पूर्ण होत नाही. तसेच भारतात एकुण आहाराविषयी जागरूकता कमी आहे. आहाराविषयीच्या गैरसमजुतीमुळे गरोदर पणात स्थिरा योग्य आहार मिळत नाही व याचा परिणाम गर्भवती स्त्री व गर्भावर होतो व कुपोषित बालक जन्माला येते.

कळंब तालुका हा यवतमाळ जिल्ह्यात येतो. यवतमाळ जिल्ह्यात १६ तालुके आहेत. जिल्ह्यात परधान, गोंड, कोलाम, तेलगु, बंजारा लोकांची वस्ती आहे. कळंब तालुक्यात आदिवासी लोक जास्त असल्यामुळे अंधश्रद्धा अज्ञान, रूढी, परंपरा, गैरसमजुती, सकस आहाराचा अभाव, आरोग्य सुविधांचा अभाव, औषधोपचार करून घेण्याचे कमी प्रमाण, शासकीय योजनेच्या माहितीचा अभाव, भेसळयुक्त खाणे, गलिच्छ वस्ती, अशुद्ध पाणी पुरवठा, रोजगार व शिक्षणाचा अभाव इत्यादी गोष्टीमुळे कुपोषित बालकांची संख्या भरपूर आहे.

आदिवासी जमातीचे जीवन हे निसर्गावर अवलंबून असते. मोठ्या, डिक, मध, तेदूपत्ता इत्यादी विकुन ते उदरनिर्वाह करतात आणि पारंपारीक शेती काहींचा व्यवसाय असुन निसर्गाच्या लहरीपणामुळे आज उत्पन्नाचे प्रमाण कमी झाले आहे. परिणामी कर्ज काढावे लागत आहे. गरीबी, बेकारी व उपासमार इत्यादी समस्यांनी ग्रस्त असलेल्या आदिवासी जमातीमध्ये कुपोषणाचे प्रमाण जास्त आहे.

कुपोषणाची व्याख्या :- "भोज्यतत्त्वे गुण आणि परीमाणाने अपर्याप्त किंवा आवश्यकतेपेक्षा जास्त प्रमाणात उपयोगात आणल्याने शरीरावर जे हानीकारक परिणाम होतात त्याला कुपोषण म्हणतात".

राष्ट्रीय कुटूंब आरोग्य सर्वेक्षणानुसार महाराष्ट्रात कमी वजनाच्या कुपोषित बालकाचे प्रमाण ४० टक्के आहे. राज्यभरात तीव्र कुपोषित गटात ३ ते ३.५ टक्के बालके असुन मध्यम तीव्र कुपोषित गटात १२ ते १३ टक्के आहे. राज्यात ८२ लक्ष बालकांमध्ये १५ टक्के बालक कुपोषित असुन सुमारे १३ लक्ष इतकी कुपोषित बालकाची संख्या सध्याच्या सर्वेक्षणानुसार आहे.

युनिसेफच्या सर्वेक्षणानुसार जगातील एकंदरीत कुपोषित बालकांपैकी १/३ कुपोषित बालके भारतात आहे. भारतात कुपोषणाचा दर ४७ टक्के आहे. पाच वर्षाखालील सहा हजार बालके कुपोषणामुळे मृत्युमुखी पडतात. त्यात ६० ते ७० टक्के कुपोषण सौम्य श्रेणीचे २ ते ५ टक्के कुपोषण मध्यम श्रेणीचे व तीव्र श्रेणीचे आहे. कुपोषणाचे प्रमाण ५० ते ६० टक्के इतके आहे.

जागतिक आरोग्य संघटनेच्या माहितीनुसार इ.स.२००६ मध्ये जगात दर बारा व्यक्तींमागे एक व्यक्ती कुपोषित होती. साडे-तीन कोटीपेक्षा जास्त मृत्यु कुपोषणामुळे किंवा त्यामुळे उद्भवणा-या रोगामुळे होते. संयुक्त राष्ट्रांकडून उपलब्ध झालेल्या आकडेवारीनुसार इ.स. २००१ मध्ये जगात सर्वाधिक कुपोषित व्यक्ती भारतात होत्या.

कुपोषणाची कारणे :-

१) अस्वच्छता २) शिक्षणाचा अभाव ३) अपुरा आणि कमी प्रतीचा आहार ४) गैरसमजुती व अंधश्रद्धा ५) जास्त अपत्य संख्या ६) दोन मुलांमध्ये कमी अंतर ७) स्तनपान न करणे ८) कमी वयात लग्न ९) रूढी व परंपरा १०) सवयी ११) सभोवतालचा परिसर १२) बेरोजगारी १३) अन्न भेसळ १४) शिक्षणाचा अभाव १५) शासकीय योजनेच्या माहितीचा अभाव १५) व्यसनाधिनता १६) संस्कृतीचा प्रभाव १७) फॅशन आणि शहरीकरण

कुपोषणामुळे होणारे परिणाम :-

१) क्रयशक्ती कमी होते २) कमी उंची व कमी वजनाचे बालक ३) प्रथिनांच्या अभावी होणारे आजार ४) शरीरातील पोटाचा भाग फुगणे, वाढ खुंटणे व हातापायाचा काड्या होणे ५) जीवनसत्त्व अ च्या अभावी डोळ्यांचे आजार होणे ६) लोहांच्या कमतरतेने होणारे रक्तक्षया सारखे आजार ७) जीवनसत्त्वाच्या अभावी मुडदुस बेरीबेरी सारखे आजार होणे ८) रोग प्रतिकार शक्ती कमी होणे ९) बौद्धिक, मानसिक, शारीरिक विकासात बाधा होवून विकास खुंटतो १०) संसर्गजन्य आजारांना बळी पडणे ११) सतत कुपोषण होवून मृत्यु देखील होतो.

उपाययोजना :-

१) आहाराविषयी जनजागृती निर्माण करणे २) जन्मापासून स्तनपान करणे ३) लोकांमधील अंधश्रद्धा व अज्ञान दुर करण्याचा प्रयत्न करणे ४) वेळेवर लसीकरण ५) योग्य वयात मुलींचे लग्न करणे ६) गर्भावतीची नोंदणी करणे ७) बाळ सहा महिन्याचा झाल्यावर त्याला पुरक आहार देणे ८) कोणताही आजार झाल्यास ताबडतोब उपचार करणे ९) प्रसूती दवाखान्यात करणे १०) अंधश्रद्धेला बळी न पडता आरोग्य केंद्राची मदत घ्यावी ११) प्राथमिक आरोग्य केंद्राच्या माध्यमातून आरोग्य व आहारा विषयी महत्त्व पटवून देणे १२) शासकीय योजनांचा फायदा लोकांपर्यंत पोहचविणे.

Objectives (उद्दिष्टे)

१. कुपोषणाचा अर्थ आणि रूपरेषा समजून घेणे.
२. कुपोषणाचा बालकाच्या विकासावर होणारा परिणाम अभ्यासणे.
३. कुपोषणामुळे होणा-या आजारांचा शोध घेणे.
४. कुपोषणाच्या कारणांचा शोध घेणे.

५. कुपोषणाच्या संदर्भात शासनाच्या योजनेचे अध्ययन करणे.
६. समाजामध्ये कुपोषण न होण्यासाठी उपाययोजना सुचविणे.
७. बालकाचा आहारविषयक व आरोग्य विषयक दर्जा अभ्यासणे.

Hypothesis (गृहितके)

१. कुपोषणाच्या कारणांचा शोध घेवून उपाय योजना केल्यास कुपोषणाचे प्रमाण कमी होवू शकते.
२. मातेचा आहार व आरोग्याचा बालकाच्या आरोग्यावर परिणाम होतो.
३. कुपोषणामुळे रोग प्रतिकार शक्ती कमी होते व त्यामुळे अनेक आजार होतात.
४. कुपोषणामुळे बालकांचा विकास खुंटतो.
५. आवश्यक अन्नघटकांचा व समतोल आहाराचा अभाव असतो.

Methodology:-

प्रस्तुत संशोधन हे कळंब तालुक्यात करण्यात येईल. या संशोधनासाठी कळंब तालुक्यातील ० ते ६ वर्षे वयोगटातील २०० कुपोषित मुलांची निवड करण्यात येईल.

संशोधन आराखडा :- या संशोधनासाठी नमुन्याचे सांख्यिकीय विश्लेषण व टक्केवारीनुसार प्रमाण विचलन आणि **t test** चा वापर करण्यात येईल.

नित्कर्ष :- मागासभागात दवाखान्यांची पुरेशी सोय नाही. दळणवळणाची सोय नसल्यामुळे आजारी बालकाला दवाखान्यात नेईपर्यंत तो जगलेच असे नाही. डॉक्टरांपेक्षा मांत्रीक, बाबा यावर मागास भागातील लोकांचा लोकांचा जास्त विश्वास असल्यामुळे ते डॉक्टराकडून उपचार घेत नाही, तर काळा दोरा बांधणे, डाग देणे इत्यादी उपचार करतात आणि त्यामुळे बऱ्याच बालकांना आपला जीव गमवावा लागतो. मेळघाट, धारणी, गडचिरोली या आदिवासी व मागास क्षेत्रात कुपोषणाचे प्रमाण अतिशय जास्त असल्याचे दिसून येते. त्यामुळे तिथे बाल मृत्युचे प्रमाणही जास्त आहे.

संदर्भग्रंथ :- पोषण आणि आहारशास्त्र — त्रिवेणी फाकाडे, सुलभा गोंगे